

Kolejka, Josef

Balkánské války 1912 - 1913

In: Kolejka, Josef. *Balkánská otázka 1908-1914 : mezinárodní socialistické hnutí o mladoturecké revoluci a o balkánských válkách*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 75-127

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121487>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

B. BALKÁNSKÉ VÁLKY 1912—1913

III. PRVNÍ BALKÁNSKÁ VÁLKA. PRVNÍ FÁZE ZÁŘÍ—PROSINEC 1912

1. Příprava války a její průběh v říjnu 1912

Ačkoli širší politická veřejnost jednotlivých evropských států začínala v létě 1912 tušit, že balkánské státy vytvářejí vojenský spolek proti Turecku, přece jen se ještě nevěřilo, že určitě dojde k válce balkánských států proti osmanské říši. Ruská diplomacie, která napomáhala vzniku Balkánského spolku, plánovala ještě v roce 1911 jeho zaměření více proti Rakousku-Uhersku. V květnu a znovu v srpnu 1912 zakročovali ruští diplomaté v Sofii a Bělehradě proti podněcování válečných nálad proti Turecku. Ale buržoazie těchto dvou slovanských států na Balkáně již čekala na nejvhodnější příležitost. Prohra Turecka ve válce s Itálií, konec vlády mladoturků v červenci 1912 a nepevnost nové vlády Achmeta Muktara paši — to byly ony kýžené podmínky pro očekávanou příležitost. Atentáty v Makedonii, které zahájily opět probulharské komity a na něž Turci odpověděli novými masakry proti civilnímu obyvatelstvu (červenec—srpen 1912), napomáhaly zejména bulharské buržoazii vytvářet nebo už jen prohlubovat nálady za „osvobození utiskovaných bratří“ v Turecku. Rakousko-uherský ministr zahraničních věcí Berchtold navrhoval dne 13. srpna 1912, aby velmocí prosadily v Turecku potřebnou decentralizaci a samosprávu národů — a aby zároveň přinutily vlády sousedních balkánských států zachovat mír. Ještě dne 17. září 1912 vystoupil ruský ministr zahraničních věcí Sazanov s návrhem společného postupu velmocí proti Turecku. Vskutku se evropské státy dohodly na tom, aby zástupci Ruska a Rakouska-Uherska zakročili v Bělehradě, Sofii, Aténách a Cetyni, ale to už bylo pozdě. Ruská diplomacie přecenila svůj vliv na Balkáně. Balkánský pakt, dílo ruské diplomacie, začal fungovat samostatně.¹ V polovině září 1912 začaly převládat v evropském tisku obavy, že na

¹ DD, II, 678 ad. — P. V. Zogov, *Diplomatija Germanii i Avstro-Vengrii i pervaja Balkanskaja vojna 1912—1913*, Moskva 1964. — M. Tanty, *Rosja wobec wojen bałkańskich*, Warszawa 1970. — Týž, *Kwestja macedońska w czasie wojen bałkańskich 1912—1913 roku*, Z dziejów ZSSR i Europy Środkowej, V, Warszawa 1969, 23—53.

Balkáně dojde brzy k válečnému výbuchu. Bylo již známo, že balkánské státy uzavřely vojenské smlouvy proti Turecku a že provádějí vojenská opatření. Turecko odpovědělo dne 22. září vyhlášením mobilizace a rozvířením nálad proti svým balkánským sousedům.

Tento vývoj znepokojoval i vedení Mezinárodního socialistického byra. Ze Soluně přišla do Bruselu tehdy v září 1912 prosba: Dělejte něco, dejte proletariátu celého světa jednotnou linii ve východní otázce! *Saul Nahum* ze soluňské Socialistické federace věřil, že by taková směrnice napomohla k překonání rozporů mezi balkánskými socialisty (viz o tom dále) a že by působila nejen na vedení socialistických stran evropských států, ale i na vlády Balkánského poloostrova — tohoto „evropského sudu prachu“ —, protože by musily počítat i s evropským veřejným míněním.² Tyto směrnice pro společnou protiválečnou činnost balkánských socialistů měla dát druhá celobalkánská sociálně demokratická konference, jejíž svolání opět podnítilo vedení Srbské sociálně demokratické strany. Dne 17. září 1912 rozeslala SSDS všem účastníkům první celobalkánské konference v Bělehradě z roku 1910 a dalším skupinám (bulharským „širokým“, Socialistické federaci v Soluni, Osmanské socialistické straně v Cařihradu a představitelům arménských socialistů z Malé Asie) pozvání na konferenci s programem: 1. Politická situace na Balkáně a sociální demokracie; 2. Upevnění a další rozvoj vzájemných vztahů dělnického hnutí balkánských zemí.³

Ale ani tentokrát — podobně jako na podzim 1911 — nebyli bulharští těšňaci ochotni jednat společně s oportunistickými širokými socialisty (podle těšňaků šlo o maloburžoazní a nacionalistickou skupinu) a odmítli obleslat druhou celobalkánskou konferenci. Vedení SSDS se vzdalo úlohy organizátora druhé celobalkánské konference. Mezinárodní socialistické byro pověřilo koncem září 1912 opět rumunského sociálního demokrata dr. *Kr. Rakovského*, aby se pokusil zorganizovat novou celobalkánskou konferenci sociálně demokratických stran, která by zaujala postoj k hroziící válce a stanovila úkoly jednotlivým stranám.⁴ Protiválečná vystoupení představitelů Srbské sociálně demokratické strany (dále SSDS) a Bulharské dělnické sociálně demokratické strany (dále SDSDS) z konce září 1912 se zdála příznivým znamením. Představitelé SSDS hlasovali dne 24. září 1912 ve skupštině proti válečným úvěrům a odmítli tak válečné řešení národnostních a státoprávních poměrů na Balkáně. *Kaclerović* i *Tucović* však zároveň zdůrazňovali — ve skupštině a v novinách —, že tímto protiválečným postojem není SSDS pro zachování status quo na Balkáně, že naopak srbští sociální demokraté jsou proti feudálnímu a kas-

² Haupt, c. d., 53.

³ M. Topalović, *Balkanskije socijal-demokratičeskije konferencii 1910—1915, Actes du Premier Congres International des Études Balkaniques, IV, Sofia 1969, 594—595*

⁴ Haupt, c. d., 55.

tovníckému panství na Balkáně, že jsou pro demokratickou revoluci, která by z dosavadního balkánského svazu vytvořila skutečné sjednocení balkánských národů.⁵ Nadále ještě v září 1912, v předvečer první balkánské války, dokazoval Tucović, že jediným možným řešením poměrů na Balkáně je „velká politická a hospodářská pospolitost, jedna federace demokratických republik, která nebude znát politické nebo hospodářské hranice“.⁶

V bulharském sobрани, v němž těšňaci nebyli zastoupeni, vystoupil proti válce zástupce „širokých“ J. Sakazov. Jeho projev byl v evropském socialistickém tisku interpretován jako zásadně protiválečný, ale ve skutečnosti byl Sakazov „i jako socialista“ ochoten souhlasit s válkou, „když již vypukla“, za „osvobození Makedonie“.⁷

Na nebezpečí války upozorňovali i socialisté z makedonských měst.⁸

Část funkcionářů Sociálně demokratické strany rumunského dělnictva (SDSRD) sice zaujala na začátku I. balkánské války oportunistický a nacionalistický postoj, ale v zásadě i rumunské dělnictvo odmítalo válečné řešení sporných problémů na Balkáně. Rakovský tedy právem vystupoval proti válce na Balkáně nejen jako zástupce MSB, ale i ve jménu SDSR. Protiválečné a revoluční stanovisko rumunského dělnictva a souhlas rumunských socialistů i s ideou balkánské federativní republiky vyjádřil Stefan Gheorghiu v manifestu „Válka válce!“⁹

Na uspořádání celobalkánské konference sociálně demokratických stran však bylo již pozdě. Vlády Bulharska a Srbska zahájily proti socialistům perzekuci: předáci sociálně demokratických stran byli mobilizováni. Rakovský hlásil někdy kolem 12. října do Bruselu: Aktivita socialistů balkánských zemi podlomena, organizace prázdné, všechno zbraněschopné obyvatelstvo je na hranicích.¹⁰ Rakovskému se však podařilo získat podpisy několika socialistických organizací pod „Manifest socialistů Turecka a balkánských zemí“, který uveřejnily v druhé polovině října 1912 všechny evropské socialistické i jiné časopisy. Obsah manifestu „učinil na veřejné mínění (v Evropě) hluboký dojem“.¹¹ V českém tisku byl mani-

⁵ Lukač, Srpski socijalisti, Balcanica, III, 409. — IAKPJ, III, 255 ad.

⁶ Lukač, c. d., 410 ad., dále Milutinović, c. d. 108–11.

⁷ Méně známé byly projevy D. Blagoeva a jiných bulharských těšňaků. U nás referoval o jejich postoji M. Škatula, Listy z balkánského bojiště. Blagoev o Makedonii, Rovnost, 1. 12. 1912, str. 3. Své dojmy z pobytu na Balkáně ze září 1912 až ledna 1913 shrnul Škatula v knize Válka na Balkáně, Praha 1913. — O činnosti bulharských těšňaků podrobně L. Panajotov, Borbata na BSRDP (t. s.) protiv zavojevatelnata i avantjuristina politika na bálgarskata buržuazija v period na vojnite 1912—1913, Sofia 1956. — Blagoev, Sáčinenija, 15, str. 465 ad.

⁸ Ivanovski, Balkanskite socijalisti, str. 327—328 ad.

⁹ Dějiny Rumunska, Praha 1957, 363. — A. K. Mošan u, Rabočeje i socialističeskoje dviženije v Rumynii 1907—1914 gg, Kišiněv 1974, 275 ad.

¹⁰ Haupt, str. 57 ad.

¹¹ Tamtéž, 62.

fest uvítán jako „doklad nejryzejší humanity“ a jako svědectví toho, že socialisté Turecka a Balkánu „mají naprostou nedůvěru v to, že by válka mohla přinést rozřešení balkánského problému“ jednak v důsledku postoje velmocí a také pro vzájemné spory balkánských států.¹²

Provolání balkánských a tureckých socialistů kritizovalo evropskou diplomacii, odmítalo dobovatelské záměry balkánských dynastií a žalovalo i na postoj tureckých vlád. V *duchu starších představ balkánských sociálních demokratů se počítalo s tím, že by v jihovýchodní Evropě a vůbec na Blízkém východě byla uskutečněna federace, do níž bude zapojeno i zdemokratizované Turecko, které poskytne „pravou svobodu a úplnou autonomii národností pro jejich kulturní instituce.“* Předpokládalo se vytvoření místních vlád dle okresů, kantonů a obcí na základě poměrného zastoupení lidových živlů, stran a rovnoprávnosti jazyků. Manifest žádal, aby byly řešeny složité národnostní poměry tak, že by došlo ke spojení všech národů Balkánu a Blízkého východu (v novinách se někdy psalo také „Malé Asie“) bez rozdílu plemen a náboženství“ a v nejtěsnějším demokratickém útvaru, jak to již bylo proklamováno mezinárodní socialistickou konferencí v Bělehradě v roce 1910.“¹³

Spolu s tímto manifestem otiskly sociálně demokratické listy i *průvodní dopis Mezinárodního socialistického byra*, v němž se sekretariát MSB obracel na všechny sekce, aby uveřejnily ve svých tiskovinách zmíněný manifest a připravily protiválečné akce. V dopise se upozorňuje na skutečnost, že jedině socialisté jsou v těchto dnech pro mír a proti válce. Uvádí se tu vystoupení T. Kacleroviče v srbské skupštině a J. Sakazova v bulharském sobrani – a připomíná se i postoj rakouské sociální demokracie, která rovněž hájila zásadu, že jedině „dohoda mezibalkánská spolu s Tureckem může trvale rozřešit konflikt na Balkáně“. V dopise se dále konstatovalo, že socialisté balkánských zemí nemají dost sil, aby si vynutili svou vůli žít v míru a svobodě, a proto se ukládalo všem sociálně demokratickým stranám „chladně uvážit nebezpečí této hodiny“, připravit akce v duchu rezolucí Socialistické internacionály z posledních kongresů a připravit všechny eventuality k tomu, aby bylo možno „vybřednout z chaosu“.¹⁴

Příznivé *hodnocení činnosti rakouské sociální demokracie* ve zmíněném průvodním dopise MSB k Manifestu socialistů Turecka a balkánských zemí zasluhuje podrobnější pozornost. Nejdříve ale upozorníme, že také „L'Humanité“ psala někdy kolem 17.–18. října o tom, že „od několika týdnů naši přátelé z Rakousko-Uherska vedou silný a obratný boj proti válce.“¹⁵ V Rakousku i v Uhrách vskutku zaujaly sociálně demo-

¹² Akademie, roč. 17, č. 1, říjen 1912, str. 45.

¹³ Haupt, 62. – G. Abadžiev, Balkanskite vojni i Makedonija, 227 ad.

¹⁴ Rovnost, 17. 10. 1912, č. 237, str. 2.

¹⁵ Rovnost, 21. 10. 1912, č. 241, 4. – L'Humanité končila svůj článek výzvou: „Evropa se nesmí vměšovat... Soudruzi rakouští, nepřipustte intervenci!“

kratické strany od samého začátku „balkánského konfliktu“ (ještě před vypuknutím války) protiválečné stanovisko a odmítaly možnost intervence Rakouska-Uherska na Balkáně. V Budapešti a dalších městech Uher se konaly již 6. října 1912 schůze, na nichž účastníci protestovali proti možnému zasahování Rakousko-Uherska do balkánských záležitostí. Němec-korakouští, čeští a další sociálně demokratičtí poslanci v delegacích v říšské radě ve Vídni varovali představitele rakousko-uherské vlády před případným válečným krokem. Vídeňská „Arbeiter-Zeitung“ referovala 8. října o zmíněném postoji sociálně demokratických poslanců a připojila výhrůžku, že přeroste-li válka na Balkáně v evropskou válku, pak v jejím průběhu může vyvstat „přízrak sociální revoluce“.¹⁶

Ve vystupování německých a českých a pak i polských sociálních demokratů v habsburské monarchii byl však určitý rozdíl. Např. W. *Ellenbogen* na schůzi rakouské delegace dne 7. října 1912 sice kritizoval politiku ministra zahraničních věcí hraběte Berchtolda a také mladoturecký režim, ale o cílech balkánských států referoval jako o „nacionální dobovačností“, v níž viděl „vliv Ruska a šovinismu“.¹⁷ Naproti tomu V. *Tusar* za čs. sociálně demokratickou stranu kritizoval na schůzi rakouské delegace dne 8. října 1912 rakousko-uherskou i evropskou diplomacii za to, že udržovala a udržuje Turecko při životě, a hodnotil události na Balkáně jako „v pohyb uvedenou otázku jihoslovanskou“. Povinností Rakouska je nikoli zasahovat na Balkáně za účelem rozšíření rakousko-uherského území, ale starat se o to, aby „obyvatelé našich (rozuměj rakousko-uherských) zemí“, tj. Jihoslované, neviděli své centrum za hranicemi, v Bělehradě, ale „u nás (!) v hranicích monarchie“.¹⁸ Část vedení čs. sociální demokracie zaujímala k událostem na Balkáně postoj úplně shodný s názory samých balkánských socialistů, a proto bylo odmítáno válečné řešení jinak oprávněných požadavků svobody, sjednocení a samostatnosti balkánských národů. Tyto cíle měly být dosaženy – vysvětlovalo se na protestním veřejném shromáždění čs. sociální demokracie v Praze dne 10. října – cestou revoluční organizovanosti a bojem vlastních širokých lidových vrstev, které jedině mohou mít vůli a také moc přetvořit poměry na Balkáně až do podoby demokratické a republikánské federace balkánských národů.¹⁹

¹⁶ I. M. Krivoguz, Antivojennyje vystuplenija rabočego klasa osenju 1912 g. i Basilejskij kongress, *Voprosy istorii KPSS*, 1962, 5, 83 ad.

¹⁷ *Rovnost*, 9. 10. 1912, č. 230, str. 3 a 10. 10. 1912, 231, str. 3.

¹⁸ *Rovnost*, 10. 10. 1912, str. 2–3. — Podobně mluvil Tusar v rakouské delegaci 15. 10. 1912: Události na Balkáně nejsou ničím jiným než výbuchem velkého revolučního procesu, který Evropa v posledních letech prodělává... od ruské revoluce 1905. — *Rovnost*, 17. 10. 1912, 3.

¹⁹ Z rezoluce protestní schůze čs. sociální demokracie v Praze ze dne 10. října 1912. Rezoluce končí provoláním: Rakousko nemá na Balkánu co hledat! — *Rovnost*, 12. 10. 1912, 233, str. 2.

Podobné stanovisko — v duchu programu socialistů balkánských národů — k válce na Balkáně zastával E. Škatula v říjnovém čísle sociálně demokratické revue „Akademie“: Jsme proti každé válce a tedy i proti útoku balkánského spolku proti Turecku, protože válka neřeší národnostní otázku, a protože Makedonie zůstane nadále jablkem sváru mezi balkánskými státy a dynastiemi.²⁰

Dne 14. října rozhodl sekretariát Mezinárodního socialistického byra, aby bylo svoláno na 28. října 1912 plenární zasedání (do Bruselu). Zpráva o tom a již citované dopisy MSB a výzvy balkánských a tureckých socialistů *dávaly sociálně demokratickým stranám v Evropě podněty k tomu, aby ještě více promýšlely účinnost svých dosavadních akcí za mír a proti válce*. Anarcho-syndikalistický výbor *Všeobecné konfederace práv ve Francii* vyzýval dne 15. října všechny odborové organizace, aby organizovaly masové protestní demonstrace proti válce. Dne 18. října vydala svůj manifest proti válce i *Francouzská socialistická strana*: v něm se žádalo, aby francouzská vláda prohlásila, že nepůjde na pomoc Rusku. *Sociálně demokratická strana Německa* (SPD) vyzvala své členy a všechny dělníky k účasti na protestních schůzích a manifestacích, konaných dne 20. října po celém Německu. Podobné protestní protiválečné schůze se konaly ve dnech 19. a 20. října také v Anglii a v jiných zemích.

*Od 17.–18. října byla válka na Balkáně vedena již „oficiálně“.*²¹ *Nebezpečí, že zasáhnou velmoci a dostanou se popřípadě i do konfliktu mezi sebou, bylo tehdy vážné.* Z rakousko-uherského denního tisku poznáváme, že veřejné mínění bylo mimořádně vzrušeno. V říšské radě interpelovali dne 21. října sociálně demokratičtí poslanci (Pernerstorfer, Němec a další) vládu, aby prohlásila, že za žádných okolností se nebude vměšovat do války na Balkáně a že nemá žádné záměry obsadit novopazarský sandžak. Podobné požadavky vůči vládě vznášeli další poslanci jednotlivých národů (a mezi nimi opět sociální demokraté) i v následujících dnech. Ve svých projevech vyslovovali sociální demokraté solidaritu s heslem „Bal-

²⁰ E. Škatula, Před velkými událostmi v Evropě, Akademie, XVII, 1, říjen 1912, str. 25. Naproti tomu autor komentáře k „Manifestu socialistů Turecka a Balkánu“ se vyslovil takto: „Zde dospíváme k bodu velice spornému, jenž odhaluje před námi celou propast mezi teorií těchto projevů a skutečnými projevy. Je otázka, zda může Balkán a zejména turecký Balkán žít v neurovaných a nekulturních poměrech a je-li naděje, že by mírumilovnou cestou v dohledné době se dospělo k přirozené úpravě?“ Autor poznámky si odpovídá sám takto: Není to možné. Na Balkáně vznikly poměry, „v kterých se válečné řešení stává dějinnou nutností. Válka na Balkáně má ráz revoluční a nelze na ni proto pohlížet jako na pouhé dobrodružství vlád“. Podle autora citované poznámky „vlády balkánské se podrobily elementárnímu hnutí svých národností“. Akademie, XVII, 1, říjen 1912, str. 45.

²¹ Černá Hora začala válku proti Turecku 8. října, ale některé listy v Evropě psávaly o „válce na Balkáně“ již od 30. září či 1. října, když balkánské státy provedly mobilizaci. Také H. Wendel nazval svůj článek „Válka na Balkáně“ již před 17. říjnem. DNZ, XXX—1, č. 2, 10. 11. 1912, str. 41–45.

kán Balkáncům!“ a s ideou balkánské federace.²² Německorakouští sociální demokraté prohlašovali, že prosadí vůli po míru a že „půjdou až do krajnosti“ za tímto cílem. S těmito hesly byl připravován i sjezd německorakouské sociální demokracie, svolaný na dny 30. října—4. listopadu 1912.²³

Ve dnech 25.—26. října přicházely z balkánských bojišť zprávy, z nichž se dalo již bezpečně odhadnout, že *Balkánský čtyřspolek nad Tureckem vítězí*. To bylo mimořádné překvapení. Ale tento vývoj balkánsko-turecké války nesprovodil ze světa otázku: Co bude dál? Jak budou reagovat jednotlivé velmoci? — Pokud jde o Rakousko-Uhersko, kde zprávy z Balkánu byly přijímány nemile, musilo reagovat na prohlášení srbské vlády z 23. a 24. října, naznačující ochotu hledat s habsburskou monarchií dorozumění. V Rusku vládní a slovanofilské kruhy slavily nadšeně vítězství „slovanských bratří“ a denní tisk se netajil invektivami na adresu rakousko-uherské vlády. Za této situace trvala Socialistická internacionála na svém stanovisku: Zabránit vměšování do války na Balkáně! Navíc pak dávala jednotlivým sociálně demokratickým stranám směrnicí: Zeslit akce za udržení míru!

Důležité bylo nyní stanovisko socialistů především Rakouska, Ruska nebo i Německa: právě ze strany těchto jmenovaných států se očekávalo bezprostřední vměšování do války na Balkáně, z čehož mohl vzniknout celoevropský konflikt. O *postoji rakouských socialistů* jsme se již zmínili: jednotlivé národní organizace rakousko-uherské sociální demokracie zahájily protiválečnou kampaň v tisku i v parlamentě nebo v delegacích. Pokud jde o české delegáty, ti zde navíc upozorňovali na to, že Rakousko-Uhersko nemá na Balkáně vůbec co hledat, protože se musí chránit především proti „vlastnímu nebezpečí“: jihoslovanská vítězství na Balkáně rozvinula v plné šíři a hluboce jihoslovanskou otázku i v habsburské monarchii, Rakousko musí upravit poměry doma vůči Jihoslavanům i vůči nám Čechům, v zahraniční politice pak musí dělat politiku přátelskou vůči jihoslovanským státům — nebo jinak čeká habsburskou monarchii osud Turecka.²⁴ V Uhrách se podařilo maďarské vládě zabránit podobným projevům Chorvatů: despotismus bána Cuvaje dosahoval v té době vrcholu. Také na území Slovinců prováděla rakouská vláda politiku omezování politických (a v tom i tiskových) svobod, takže v Lublani se

²² B. Šmeral ve svém projevu v parlamentu ze dne 29. října — snad ovlivněn obsahem plenárního zasedání MBS z 28.—29. října — požadoval, aby rakousko-uherská vláda vyhlásila, že se nebude vměšovat do války na Balkáně, a přitom souhlasil s právem balkánských národů na osvobození. Válku na Balkáně považoval Šmeral za „uspíšení velké balkánské revoluce“, z níž vzejde skutečná svoboda v podobě „velké federativní republiky sjednocených balkánských národností“. *Rovnost*, 31. 10. 1912, č. 249, str. 3.

²³ J. Seliger, *Zum Parteitag*, DK, VI, 3 (psáno před 24. 10. 1912), str. 50.

²⁴ *Rovnost*, 27. 10. 1912, č. 246, str. 1.

začalo mluvit o „slovinském vilájetu“. V Bosně a Hercegovině se množily politické procesy. Ale to vše nezabránilo tomu, aby zprávy o srbských vítězstvích a o slavném vjezdu následníka srbského trůnu do „starého korunovačního města Skoplje“ (makedonsky Skopje) nevzbuzovaly nadšení u dalmatských a bosenskohercegovských Srbů i Chorvatů.²⁵

Navzdory nepříznivým podmínkám, jež vytvářel carský despotismus, vystupovali *ruští sociální demokraté* od začátku října 1912 proti válečným choutkám carismu. V článku „Hazardní hra“ ze 17. října 1912 přánířoval V. I. Lenin (sídlil tehdy v Krakově) psaní buržoazního deníku „Novoje vremja“, které psaly o „svaté válce balkánských Slovanů za nezávislost“, aby tak zakrývaly záměry carské vlády na „oloupení Turecka“. Tyto „slovanské tirády“ a štvání proti Rakousku nazýval Lenin „šileným hazardem“.²⁶ Někdy ve dnech 20.—22. října 1912 *sepsal Lenin* *provolání Sociálně demokratické strany dělnické Ruska (bolševiků)* „Ke všem občanům Ruska“, v němž upozornil na nebezpečí přerůstání války na Balkáně v celoevropskou válku v důsledku dobovačných záměrů všech velmocí včetně Ruska vůči Turecku. Výzva SDSDR zároveň upozorňovala dělníky a širší veřejnost v Rusku na to, že „*balkánská krize*“ je jedním z článků řetězu těch událostí, které ve 20. století vedou k válkám a k revolucím.

Naši bratři, socialisté balkánských států, chtějí řešit své věci federací balkánských zemí: bránice sebeurčení i úplnou svobodu národů, chtějí prokřestit cestu třídnímu boji za socialismus. Toto heslo o federaci musí obhajovat ruští sociální demokraté — psal Lenin — proti carismu, který je hlavní oporou reakce na celém světě a který se chce obohatit na Turecku pod záminkou ochrany svobody a nezávislosti Slovanů. Tuto „hnusnou lež“ velkostatkářů, buržoazie, nacionalistů a liberálů je třeba odmítnout. SDSDR(b) protestuje proti nacionalismu a šovinismu a vyzývá k revolučnímu svržení carismu a k nastolení republiky v Rusku: taková skutečnost zabezpečí svobodný rozvoj v Rusku i v celé východní Evropě. Socialisté balkánských států rázně odmítají válku. Socialisté Itálie a Rakousko-Uherska i celé západní Evropy je svorně podporují. Připojme i náš hlas a rozvíjme šífeji agitaci proti carismu.²⁷

Možnost revolučního řešení událostí a poměrů na Balkáně naznačil Lenin i v článku „Balkánské národy a evropská diplomacie“, psaném někdy kolem 25.—27. října 1912. Lenin tehdy upozorňoval na to, že Balkán je dnes středem všeobecného zájmu, a považoval tuto skutečnost za pochopitelnou mimo jiné i proto, že „možná pro celou Evropu odbíjí hodina, kdy samy národy řeknou své svobodné rozhodné slovo“. Lenin nadále

²⁵ Podle zpráv českého denního tisku.

²⁶ V. I. Lenin, *Azartnaja igra, Pravda*, 3. (17.) 10. 1912, *Sočiněnija*, T. 22, str. 115—116

²⁷ Tamtéž, str. 135—139. Dne 23. října 1912 poslal Lenin tento text vedoucímu sekretáři MSB, Huyismansovi. Překlady letáku vyšly v německých denících a v belgickém „Le Peuple“ i v „Bulletin periodique du Bureau Socialiste Internationale“, No 9.

upozorňoval na nebezpečí vměšování „Evropy“ do záležitostí Balkánu, a zásadně toto vměšování odmítal, protože „ani ta »nejliberálnější« Evropa nepřinese Balkánu nic jiného než hnilobu a stagnaci, než byrokratické překážky svobodě... Právě »Evropa« brání ustavení balkánské federativní republiky.“²⁸

Vidíme, že Lenin sympatizoval s hesly balkánských socialistů a naznačoval možnost vskutku revolučního řešení poměrů na Balkáně, když „národy samy“ o sobě rozhodnou. Avšak metodu „války jednoho národa proti druhému“ Lenin odmítal. V článku „Ostudná rezoluce“ pranýřoval Lenin rezoluci petrohradské městské dumy z 23. října, která byla adresována hlavním městům Balkánského spolku: Lenin se posmíval frázím této rezoluce „o boji za svobodu utlačovaných národů“, když ve skutečnosti vedly válku dynastie. Lenin poukazoval na to, že „skutečná svoboda (Lenin) slovanského rolníka na Balkáně, stejně jako rolníka tureckého, může být zaručena *jedine* (Lenin) úplnou svobodou uvnitř *každé* (Lenin) země a úplnou a důslednou federací demokratických států.“ Svůj nesouhlas s válkou na Balkáně vyjádřil Lenin i touto formulací: „Slovanský i turecký rolník na Balkáně jsou bratři, a jeden jako druhý jsou »utlačováni« svými statkáři a svými vládami.“²⁹

Lenin, který tehdy od léta 1912 sídlil v Krakově, aby měl blíže k domovu a mohl lépe reagovat na úkoly nově narůstající revoluční situace v Rusku, nemohl se pochopitelně zabývat vývojem na Balkáně podrobně historicky, ekonomicky anebo dokonce i jazykově. Při psaní svých článků byl odkázán na zpravodajství denního tisku (rakouského nebo i zahraničního, pokud docházel do Krakova) a některé revue, které však dostával s určitým opožděním. Je pochopitelné, že se Lenin opíral o zprávy a souhrnná líčení zahraničních časopisů. Lenin uměl z agenturních zpráv i ze souborných líčení vyčíst to podstatné, co bylo pro další postup revolučního proletariátu a pro jeho ideologii nejdůležitější.

Zajímavý názor na vývoj událostí na Balkáně ještě před oficiálním zahájením války podal v časopise „*Die neue Zeit*“ H. Wendel. Tento příslušník mladší generace funkcionářů a publicistů německé sociální demokracie viděl v protitureckých cílech Srbska a Bulharska především „ekonomické momenty“, které pronikají na povrch věcí přes všechny ideologické, národní nebo náboženské závoje.

Poněkud vulgárně chápal Wendel „balkánskou otázku“ jako „otázku žaludku“, neboli „paradoxně zaostřeno, celá balkánská otázka se materializuje v srbských sviních“. Wendel měl na mysli to, že Srbsko potřebuje bezpečný a rychlý vývoz dobytka. Srbsko, typická vývozní země, pronásledované celními válkami Rakousko-Uherska, hledá bránu svému vývozu, hledá cestu k moři, neboť přístav — to je existenční podmínka Srbska. Pak je tu i potřeba sjednocení všech Srbů. Sjednocené velké Srbsko by bylo politicky a hospodářsky životaschopným státním útvarem s velkým vnitřním trhem. Podobně je tomu i s Bulharskem. Připojení všech těch částí Makedonie, kde mezi obyvatelstvem převažují Bulhaři, by dalo vznik-

²⁸ Lenin, Pravda, 16. (29.) 10. 1912, Sočiněníja, 22, 142–143.

²⁹ Tamtéž, str. 151–152.

nout říši s výhodnou ekonomickou základnou. A to je jádro velkobulharské propagandy v Makedonii. Wendel ovšem chápe i to, že se Turecko všem těm snahám o odtržení nejlepších a nejurodnějších oblastí brání. Turci ale promeškali příležitost, která vznikala v létě 1908. Mladoturci přešli k šovinismu, uplatňovali nadprávi pro osmanství, a to vyvolávalo nesouhlas a odpor na všech stranách. Wendel upozorňoval již v loni v říjnu 1911, když došlo k „loupeživému vpádu Itálie do Tripolisu“, na to, že Černá Hora, Srbsko a Bulharsko i Řecko čekají na svou hodinu. Tyto státy čekaly celý rok a nyní již slyší bít svou osudovou hodinu.³⁰

R. Hilferding začal svůj článek „Balkánská válka a velmocí“ z 18. října citátem z výroku K. Marxe o „východní otázce“ z roku 1853, v němž byl vyjádřen odsudek barbarství Turecka a zároveň i reakčnosti evropské diplomacie, usilující o udržení status quo na Balkáně.

Hilferding se při této příležitosti posmívá „vojenské straně“ v Německu, která se tolik radovala z provedení mladoturecké revoluce. Mladoturci nemohli znamenat novou etapu v záchraně Turecka.³¹

O postoji Anglie ke „krizi na Balkáně“ referoval v „*Die Neue Zeit*“ Angličan Th. Rothstein, který kritizoval vůbec evropskou diplomacii za to, že se po dlouhá léta pokoušela „balzamovat“ balkánskou otázku. Rothstein zejména obviňoval krátkozrakost anglické zahraniční politiky, která nyní neví, zda má souhlasit s balkánskými státy a tím i s Ruskem, nebo zda má podpořit Turecko a tím i uspokojit indické mohamedány.³²

Na rozdíl od Wendela a Hilferdinga vyslovil se o situaci na Balkáně anglický socialista H. Quelch jako o „útoku na Turecko“, zosnovaném především Ruskem. Quelch sice za sebe a za „British Socialist Party“ prohlásil, že „nedržíme s Tureckem“, ale snahy balkánských národů nepřímou odsuzoval tím, že považoval despotismus v Rusku za mnohem horší než poměry v Turecku. Také Quelch podobně jako Rothstein odsuzoval politiku Anglie vůči Turecku.³³

Do výběru projevů těch socialistických autorů, kteří se zabývali událostmi na Balkáně před vydáním Manifestu Internacionály z 29. října 1912 (viz o tom dále), mohli bychom zařadit i obsírný článek německo-rakouského sociálního demokrata F. Austerlitzze nadepsaný „Po válce“ a uveřejněný v „*Die Neue Zeit*“. Austerlitz psal svůj článek někdy po 25. říjnu, kdy bylo již jasné, že Turecko určité neztvítě a že se status quo v jihovýchodní Evropě neudrží. Austerlitzovi se zdálo, že balkánské státy již rozhodly o svých cílech a že mají právo na to, co získaly.

Na rozdíl od Hilferdinga a Quelche odmítal Austerlitz vysvětlovat válku na Balkáně jen postojem velmocí. Příčiny války vidí autor v úsilí balkánských národů o sjednocení svých příslušníků, kteří žijí v Turecku, a ve slabosti Turecka, která

³⁰ H. Wendel, *Der Balkankrieg*, DNZ, XXXI–I, 2, 11. 10. 1912, str. 41–45.

³¹ R. Hilferding, *Der Balkankrieg u. die Großmächte*, DNZ XXXI–I, 3, 73–78.

³² Th. Rothstein, *England und die Balkankrise*, DNZ, XXXI–I, 4, 25. 10. 1912, str. 122.

³³ Obsah článku H. Quelcha z časopisu *British Socialist*, říjen 1912, cituji podle recenze J. Köttgena z DNZ, XXXI–I, 6, 8. 11. 1912, str. 215.

povzbuzuje jeho nepřátele k akcím. Úsilí velmocí o udržení dnešního statu quo na Balkáně by vzbudilo výsměch. Austerlitz nesympatizuje s balkánskými dynasti, ale vidí, že vývoj v Makedonii bude nyní příznivější, že balkánské národy budou schopnější obchodníci apod. Ve svém článku si všímá Austerlitz obecného mínění (v Německu a v Rakousku-Uhersku?) o panslavismu a konstatuje, že se mluví mnoho o tom, že slovanské národy propadnou zcela do sféry vlivu Ruska. Cožpak mohou balkánské agrární státy dodávat do agrárního Ruska a mohou od něho do- stávat průmyslové zboží? Ať se skutečně stará zásada sociální demokracie: Balkán Balkáncům! Ať je zrušeno panství Osmanů. Evropa nemá důvod bránit tomuto vývoji.³⁴

Tak se reagovalo v jednotlivých socialistických stranách na válku na Balkáně, na hesla balkánských socialistů o potřebě federativního sjedno- cení a hlavně na nebezpečí celoevropské války před 28. říjnem 1912, kdy se sešlo v Bruselu *plenární zasedání Mezinárodního socialistického byra*. Dodejme ještě, že schůze MSB se konala v době, která byla nadále po- važována za vážnou. Na jedné straně se již vědělo, že Balkánský čtyř- spolek nad Tureckem překvapivě zvítězil — a to vyvolávalo překvapení a údiv v mnoha evropských metropolích —, ale na druhé straně se právě proto očekával zásah velmocí do vývoje na Balkáně. V denním tisku z po- sledních říjnových dnů čteme nadále články i úvodníky nadepsované „Před vážnými událostmi“. „Další rozšíření války na evropské území?“ apod.

2. Plenární zasedání MSB a nová diskuse o balkán- ské otázce

Účastníci plenárního zasedání Mezinárodního socialistického byra oprávněně posuzovali situaci na Balkáně a v Evropě jako vážnou, ale v říjnu 1912 přece jen měli usnadněnou situaci: představitelé Socialis- tické internacionály se nemusili zabývat otázkou oprávněnosti nebo ne- oprávněnosti války balkánských států proti Turecku — a nestáli před problémem, zda hájit nebo nehájit integritu Turecka. Balkánští socialisté přece dali naprosto jasně najevo, že odmítají válku své buržoazie — ale odmítali i status quo na Balkáně.³⁵ *A v prostředí MSB již převládaly sympatie pro balkánské národy nad obavami o osud Turecka*. Referent o mezinárodní situaci, Viktor Adler, zdůrazňoval požadavek: soustředit úsilí k tomu, aby bylo zabráněno vměšování velmocí do věcí balkánských národů. Intervence západoevropských států by sice mohla mít osvoboze- necké cíle (!), ale bylo by třeba ji zaplatit krví proletariátu. Intervenci Ruska (a Rusko považoval Adler za nejvíce agresivní) a zásahu Ra- kouska na Balkáně bylo třeba zabránit. Adler souhlasil s ideou balkán- ských socialistů — s federací balkánských republik — a sám doporučoval,

³⁴ F. Austerlitz, *Nach dem Krieg*, DNZ, XXXI—I, 5, 1. 11. 1912, str. 153 ad.

³⁵ Odpověď SSDS na dotaz MSB v Arhiv KPJ, III, 235. — *Balkanica*, III, 400.

aby Internacionála usilovala o „autonomii slovanských národů na Balkáně“.³⁶ *Zásada statu quo na Balkáně byla všeobecně odmítána a E. Vailant dokonce poukazoval na progresivní charakter boje balkánských národů.* Ostatní řečníci se zabývali hlavně otázkou, co dělat proti nebezpečí vzniku celoevropské války. Důležitý byl návrh *Rozy Luxemburgové*, aby se přikročilo k přípravě opravdu účinné akce mobilizace mas proti válce. Druhého dne — 29. října — byl vyhlášen „*Manifest internacionály proti válce*“ (takový název dostala rezoluce plenárního zasedání v následujících dnech), který vyzýval všechen proletariát a celou evropskou veřejnost k nejradikálnějším protiválečným projevům a akcím.

V Manifestě se uznávala „oprávněnost“ snah balkánských národů za sjednocení, o samosprávu (ve smyslu samovlády) a „za ukončení dnešního stavu“, ale zároveň byly odmítány „zájmy balkánských dynastií a kapitalistická rozpínavost“, které se „skrývají“ právě za snahy o národní sjednocení. MSB odsoudilo intriky evropských velmocí (vměšování Evropy do balkánských záležitostí byly prý národy „degradovány na vasaly Ruska a Rakouska“) a obvinilo tyto vlády z toho, že brzdily regenerační proces v Turecku a že podněcují celoevropskou válku. Manifest ukazoval na možnost vyřešit práva národů na sjednocení a svobodu včetně sporných územních otázek „všeobecnou demokratizací poměrů na Balkáně a revolucionizováním a semknutím balkánských národů včetně Turecka“.³⁷

Manifest vyšel v době, v níž — jak jsme již uvedli — nadále hrozilo nebezpečí zásahu Rakousko-Uherska na Balkáně a tím i nebezpečí srážky s Ruskem. Ve dnech 30. a 31. října 1912 čteme znovu — alespoň v českém denním tisku — titulky a podtitulky zpráv „Na prahu velké války evropské?“, „Nebezpečí evropské války nebylo nikdy tak veliké“ apod. Manifest proto povzbuzoval k ještě větší aktivitě proti nebezpečí války. Sociální demokraté v říšské radě Předlitavska vystoupili s ostrými protesty proti chování rakousko-uherské vlády. Právě dne 29. října 1912 se konala velká protiválečná demonstrace i v Budapešti. Sjezd německorakouské sociální demokracie, zahajující jednání dne 31. října, vyzval dělníky k zesílení akcí proti vyzbrojování v Rakousku a proti možnému zasahování Rakousko-Uherska na Balkáně. „Balkán balkánským národům!“ a „Ruce pryč od novopozarského sandžaku!“ — to byla hesla prvních dnů tohoto sjezdu.³⁸

Manifest byl přijat v jednotlivých zemích se všeobecným souhlasem

³⁶ Haupt, c. d., 64. Dále Istorija Vtorogo Internacionala, II, 340. Krivoguz, Antivojennyje vystuplenija, VIKPSS 1962, 5, str. 85.

³⁷ Krivoguz, VIKPSS 1962, 5, 79 ad. — Haupt, str. 65 hodnotí Manifest jako „velmi precizní dokument“, který vykonal velký vliv na události a na masy. — Naproti tomu Krivoguz, VIKPSS, str. 87, vytýká tomuto dokumentu, že se nezmiňuje o revoluci a o osvobozené válce jako metodě řešení poměrů na Balkáně. Podle Krivoguza autoři Manifestu nereagovali na „*reálné výsledky balkánské války, která osvobodila Balkán z tureckého jha*“, a zveličovali vliv cizismu.

³⁸ Arbeiter-Zeitung, 2. 11. 1912. — Krivoguz, VIKPSS, 87 vytýká rakouské sociální demokracii, že nespojovala protiválečné akce „s přípravou revoluce“.

a někdy i s nadšením. *Protiválečné hnutí dostalo v Manifestu vcelku jasnou směrnicí: vytvořit všeobecné protiválečné veřejné mínění, které nedovolí vládám jednotlivých států odvážit se vojensky zasahovat do poměrů na Balkáně.* Toto protiválečné hnutí vrcholilo v Rakousku-Uhersku dne 10. listopadu a jinde v Evropě dne 17. listopadu velkými protiválečnými manifestacemi. Jen polská socialistická strana (PPS-frakce) a Sociálně demokratická strana Haliče (v rakouském záboru) zaujaly dost odlišný postoj (viz o tom podrobněji dále). A také v Čechách se ozval poněkud odlišný, ale snad ojedinělý názor v sociálně demokratickém prostředí.

Josef Hudec se pokusil srovnat Manifest Internacionály z 29. října 1912 se starším spiskem F. Lassalla „Italská válka“ z roku 1859, aby tak dokázal, že socialistická teorie má „rozpory“.

Jako kdysi Lassalle sympatizoval s válkou Italů proti Rakousku, byť i tito měli podporu reakčního císaře Napoleona Bonaparta, tak i nyní by měli socialisté souhlasit s válkou balkánských států proti Turecku, protože jde o osvobození Slovanů a Řeků od staletého tureckého útlaku. Turecko je přece despotické a shnilé, a to se v Manifestu Internacionály nekonstatuje — stěžoval si Hudec, naopak jsou kritizovány balkánské státy a hlavně pak ruský absolutismus za to, že „využíval národnostních aspirací balkánských národů“. Vzhledem k takové stylizaci zůstal prý Manifest Internacionály „bez hlubšího ohlasu na fóru dějinném“. Z celkových poměrů v Turecku vyvodil Hudec závěr, že jako socialisté a „zejména jako slovanští socialisté nemůžeme odpírat sympatie balkánským spojencům“. Internacionála by měla převzít také svůj socialistický podíl diplomatický, když se jedná o nové upravení mapy a poměrů na jihu Evropy“.³⁹

Hudcovo tvrzení, že rezoluce MSB z 29. října zůstala „bez hlubšího ohlasu“, neobstojí. Jiná věc je, že již od 31. října anebo od 1. listopadu přestávala obava z bezprostředního nebezpečí vzniku celoevropské války. A důležitá byla také ta okolnost, že vítězství Srbů u Kumanova ve dnech 22.—23. října a dobytí pevnosti Lozengradu bulharskými vojsky ve dnech 23.—24. října „naplnila svět nemenším úžasem nežli prvá vítězství Velké francouzské revoluce... a přivedila hotový převrat ve veřejném mínění Evropy i ve stanovisku evropské diplomacie k balkánským událostem“. Už od konce října se psávalo ve francouzském i v anglickém tisku příznivě o balkánských státech a „tisk německý a italský, kterému se nechtělo do sympatií k vítězům, přestal alespoň počítat s Tureckem jako s evropským státem. Byl to příznivý obrat pro bližší (rychlejší) skončení války a zabezpečení jejího izolování na válčící strany“ — tak posuzovala situaci na Balkáně na začátku listopadu 1912 česká sociálně demokratická revue „Akademie“.⁴⁰

³⁹ J. H u d e c, Socialisté a balkánská válka, Akademie, XVII, 2, listopad 1912, 49—58. H u d e c vystupuje z pozice nacionalisty. V závěru svého článku však vyslovil obecný názor evropských sociálních demokratů: „Při všech protestech... i zásadního rázu proti válce vůbec padlo takřka ze všech socialistických stran heslo »Balkán balkánským národům!«. A to již není negace, to je již pozitivní.“

Ale ani v období, v němž si „celá Evropa oddychla jako po těžkém snu“, nepřestalo protestní hnutí v jednotlivých evropských zemích. Zmínili jsme se již o sjezdu německorakouské sociální demokracie z konce října a začátku listopadu, který vystupoval proti možnému zásahu Rakousko-Uherska na Balkáně a proti zbrojení v habsburské monarchii. Ostatně toto období „oddychu“ trvalo jen krátce. Dne 5. listopadu 1912 oznámil rakousko-uherský ministr zahraničních věcí hrabě Berchtold v zahraničním výboru rakouských delegací, že Rakousko-Uhersko sice bere na vědomí „rozsáhlou měrou novou situaci, způsobenou vítězstvími států balkánských“, ale zároveň si vyhrazoval pro habsburskou monarchii práva žádat, aby „legitimní zájmy mocnářství (rakousko-uherského) nedoznaly novou úpravou věcí žádné újmy. O několik dní později se veřejnost dověděla, že Rakousko-Uhersko neschválí postup Srbska k Jadranu přes území obývané Albánci a že nestrpí další rozmach srbské moci. To vyvolalo nevoli Srbů — a nové napětí rakousko-srbské se okamžitě odrazilo ve veřejném mínění ruském, které se pochopitelně již od začátku října zastávalo Srbska. „Mezi vídeňským a ruským tiskem rozzuřil se novinářský zápas jako v předvečer vyhlášení války mezi dvěma velmocemi.“⁴¹ Vskutku od 6.—7. listopadu 1912 se v denním tisku opět píše: „Před hrozící válkou evropskou?“ — nebo „Zraky celé Evropy určeny k Rakousku“ a „Mír evropský a zejména mír našeho státu visí na nitkách“ apod.

Sociálně demokratický tisk německorakouský, český i jihoslovanský pranýřoval Berchtoldovo prohlášení z 5. listopadu a žádal, aby bylo vysvětleno, co jsou to „legitimní zájmy Rakousko-Uherska na Balkánu“. A tento požadavek se stal ústředním bodem stovek a stovek protestních schůzí a demonstrací, pořádaných v Rakousku i v Uhrách v prvních deseti dnech listopadu 1912. Dne 10. listopadu uspořádalo vedení německorakouské sociální demokracie ve Vídni demonstrační průvody s hesly „Mobilizace mas pro zachování světového míru“. V letáku, vydaném k tomuto dni, se psalo: „Turecko je poraženo. Říše sultána padá. Začíná boj o kořist. Velmoci jsou nejednotné. Trvá nebezpečí, že z války na Balkáně vznikne světová válka.“ Dopisovatel brněnské Rovnosti informoval o průběhu vídeňských demonstrací: „Dnešní mírová manifestace sociálních demokratů ve Vídni byla důležitým činem, který musíme uznat i my, kteří se jinak chováme vůči jejím akcím kriticky.“⁴²

⁴⁰ Akademie, XVII, 2, str. 90. Také Škatula psal, že po bitvě u Lozengradu „v mínění evropském nastala velká změna. Evropa pohlížela na turecké vojsko vždy s respektem — o to se postaraly nejvíce listy německé — a mínění o Srbech a Bulharech nebylo nikdy valné, až pojednou, jaká strašlivá rána!“ Škatula k tomu poznamenal, že „militarismem přesycená Evropa má málo vřelost národů podle jejich militaristické zdatnosti, tož znovu potvrzené pravidlo dnešní doby.“ E. Škatula, *Válka na Balkáně*, Praha 1913, str. 425—426.

⁴¹ Akademie, XVII, 2, str. 91.

Vážnost situace si uvědomovala i Sociálně demokratická strana Německa (SPD), která uspořádala dne 12. listopadu v Berlíně a v Braunschweigu velké protestní mítinky „proti pokusu zavléci německý národ do balkánské války“. Vedení SPD navrhlo sekretariátu MSB, aby byl svolán mimořádný kongres Socialistické internacionály“. „Podnět k jeho svolání zavdaly zprávy o nových zápletkách zahraniční politiky evropských států, najmě Rakouska, v záležitosti změn mapy balkánského poloostrova, ku kterým má dojít po vítězné válce spojených jihoslovanských států nad Tureckem“ — referovala „Akademie“.⁴³

Bylo rozhodnuto, aby byl ve dnech 24.–25. listopadu 1912 svolán do Basileje mimořádný kongres Socialistické internacionály s programem „Události na Balkáně a nebezpečí války“.

Ale ještě před svoláním kongresu připravilo Mezinárodní socialistické byro na den 17. listopadu 1912 *velké demonstrační akce proti hrozbě všeobecné války: konaly se ve všech důležitých střediscích dělnického hnutí a v hlavních městech evropských států*. Referenty na protiválečných manifestacích byli vždy představitelé socialistických zemí ze sousedních nebo jiných zemí: *Jaurès* a *Renner* referovali v Berlíně, *Mac Donald*, *Vandervelde* a *Scheidemann* v Paříži, v Londýně vystoupili *Longe* a *Ance*, v Budapešti *Liebknicht*, v Praze *Pieter Troelstra*. V Paříži, v Berlíně, ve Vídni a jinde přicházelo na sociálně demokratické projevy 50 až 100 tisíc lidí. A další desítky a stovky schůzí byly uspořádány v jednotlivých zemích a městech i v dalších dnech. „Nejsme bezmocní“ — mluvili řečníci, varujíce vlády svých i druhých států před možnými válečnými záměry. Podle okolností se pak řečníci ujímali práv balkánských národů a slibovali (např. *Troelstra* v Praze), že mimořádný kongres Socialistické internacionály v Basileji bude řešit „balkánskou otázku“ pozitivně, a to ve smyslu požadavků balkánských socialistů: zřídit federativní republiku balkánských zemí podle švýcarského vzoru. Ozvali se opět i dělníci Ruska: V Petrohradě a v Moskvě byla proklamována jednodenní politická stávka proti hrozbě války.⁴⁴

Prekvapující průběh války podněcoval řešení teoretických otázek. Obecné odmítání války jako prostředku osvobození národů osmanské impéria nestačilo. Zmínili jsme se již o tom, že řada socialistických autorů západní i střední Evropy, resp. i z Ruska se vyslovila v říjnu 1912 vcelku příznivě o potřebách balkánských národů a že souhlasila s jejich úsilím o sjednocení. Rigorózní protiválečné stanovisko balkánských socialistů umožňovalo jednotlivým socialistickým autorům z ev-

⁴² Rovnost, 12. 11. 1912, č. 258. — V celém Rakousku i v Uhrách se konaly ve dnech 5.–10. listopadu 1912 protestní schůze ve více než 100 městech. Krivoguz, VIKPSS, P962, 5, 87.

⁴³ Akademie, XVII, 2, 93. — Haupt, c. d., str. 67.

⁴⁴ Krivoguz, VIKPSS 1962, 5, 88–89. O přednášce Troelstrové v Praze M. Paulová, Balkánské války 1912–1913 a český lid, Praha 1963, 57.

ropských států zastávat podobné odmítavé stanovisko proti válce jako metodě osvobození národů, aniž by byli podezíráni z antipatií vůči balkánským národům.

Nejdříve si však vysvětlíme stanovisko balkánských sociálních demokratů. To se dostalo ve známost evropského socialistického tisku jednak v citovaném Manifestu socialistů Turecka a balkánských zemí, poznávali je podrobně socialističtí i jiní zahraniční korespondenti, kteří tehdy od konce září a října—listopadu navštívili Srbsko a Bulharsko nebo i Turecko,⁴⁵ a konečně mohli balkánští sociální demokraté otisknout své názory v západoevropském tisku. Např. v německém sociálně demokratickém tisku byly otištěny příspěvky bulharských sociálních demokratů *D. Blagoeva*, *Kr. Kabakčieva*, resp. i *J. Sakazova*.

V německých stranických listech „*Leipziger Volkszeitung*“, „*Vorwärts*“ a „*Volksstimme*“ byl ve dnech 16.—17. listopadu 1912 uveřejněn článek *D. Blagoeva* „*Budoucnost Balkánu*“.

Blagoev zde upozorňoval na to, že vlády balkánských států a konkrétně bulharská daly nyní jasně najevo, že si chtějí rozdělit evropské Turecko. Bulharská buržoazie se až donedávna pokoušela všemi prostředky — činností exarchátu v Makedonii, hnutím čet a bombami — přesvědčit celý svět, že celá Makedonie je bulharská, ale dnes je i bulharská vláda ochotna rozdělit se v Makedonii tak, že Srbsko dostane Štip, Nový Pazar a část vilájetu bitolského, Epir, Trákií a snad i Soluň, a Bulharsko zase Makedonii od Vardaru, Drinopol a snad i Cařihrad (!). Spolek balkánských států, který byl uzavřen navzdory protikladným zájmům buržoazii těchto států, mohl vzniknout v důsledku nenormální situace v jihovýchodní Evropě, v důsledku brzdění hospodářského vývoje balkánských států, v důsledku odtržení četných jejich trhů atd. Vojenský spolek je věcí dynastií, a v tom je nebezpečí, že cesta ke sjednocení Balkánu je znemožněna, že společný balkánský stát nevznikne. Rozdělení území evropského Turecka mezi vítězné balkánské státy není žádným řešením. My, balkánští sociální demokraté, prohlásoval Blagoev, proto nadále trváme na své ideji balkánské federativní republiky.⁴⁶

Zatímco Blagoev zásadně kritizoval nacionalismus vlastní buržoazie a nadále viděl jediné řešení v uskutečnění balkánské federativní republiky, hájil bulharský sociální demokrat „široký“ *Aksen Cankov* především „svobodu svého národa“.

Ve svém článku „Krise na Balkáně a rozpad Turecka“ se Cankov dožadoval, aby mezinárodní socialistické hnutí zaujímalo konkrétní stanovisko v zahraniční politice a nespokojovalo se s obecnými a bezkrevnými odpověďmi na zásadní problémy. Které to byly „bezkrévné odpovědi?“ Cankov považoval za nesprávné vysvětlovat válku na Balkáně hlavně jako intriky velmocí a obviňovat z výbuchu války či hledat příčinu krize buď v Rusku nebo v dobývaných choutkách buržoazie balkánských států. Cankov považoval správné toto pojetí za mylné. Přiznal sice, že toto pojetí usnadňuje dosavadní postoj vládců balkánských států, ale kritizoval hlavně tu skutečnost, že v důsledku tohoto zúženého chápání balkánské otázky — jež je

⁴⁵ Připomínám reportáže E. Škatuly, *Listy z balkánského bojiště*, otiskované v *Právu lidu* a v *Rovnosti* — a jeho knihu *Válka na Balkáně*.

⁴⁶ *D. Blagoev*, *Sáčinenija*, 16, str. 5—10. V podobném duchu vyzněl další *Blagoevův* článek *Balkánský spolek*, *Vorwärts*, 21. 12. 1912, *Sáčinenija*, 16, 13—20.

rozšířeno v západoevropském tisku, oslabují se sympatie křesťanského světa pro balkánské národy, bojující o život a svobodu. Evropa (západní) zklamala na Balkáně a nezasáhla, ačkoli to nebylo pro ni mimořádné. Barbarský režim v Turecku by nemohl existovat bez podpory velmocí ani jeden den. Příčinou krize na Balkáně je neschopnost Turecka reformovat se a zastavit proces své sociální hniloby. Turecko je konglomerátem národů, mnohotvárná míšenina kmenů s rozdílnými dějinami, se sociálními konflikty atd. Mladoturecká revoluce byla sice uvítána, ale pak vzplanuly národnostní boje znovu, všechny pokusy o reformy Turecka zklamaly. Revoluční hnutí uvnitř Turecka zklamalo, bylo příliš slabé, roztržité, hnutí band (!) je projevem anarchie. Vlády balkánských států jsou sice vedeny snahami o rozšíření moci, ale zároveň byl lid nadšen úkolem osvobodit bratry v Trákii, Makedonii, Starém Srbsku, Epiru a Tesálii.⁴⁷

Naproti tomu bulharský těšňak *Kr. Kabakčiev* stavěl problematiku války na Balkáně takto: „Spolek knížat nebo balkánská republika?“

Tak nadepsal *Kabakčiev* svůj článek, v němž úvodem připomínal, že „osvobození Makedonie“ je cílem bulharské buržoazie už od r. 1885. Ale „národní ideál“ jen odůvodňoval vysoké náklady na militarismus; nacionalismus se stal důležitým a politickým prostředkem buržoazie, usilující o uskutečnění Velkého Bulharska. Stejně směšný je ovšem požadavek velmocí o „autonomii“ Makedonie a Albánie. Rakouský imperialismus chce připojit k Albánii západní část Makedonie, aby se tak dosáhlo mostu k Egejskému moři do Soluně. Zase Rusko svými hesly autonomie Makedonie pod tureckou správou chce uspokojit Turecko, ale za cenu výhod pro sebe v Úžinách, a v Bulharsku usiluje o získání vlivu na vnitřní politiku.

Čtyřspolek je příliš závislý na Rusku, je příliš dynastický, takže nemůže být prvním krokem k řešení národnostních rozporů. *K míru a vyrovnání na Balkáně vede jen jedna cesta: demokratická federace balkánských národů.* Mladoturecká revoluce byla jen revoltou šlechty a nestala se sociální buržoazní revolucí. Mladoturci si popudili proti sobě nejen polobarbarské kmeny, ale i civilizované Bulhary, Srby, Řeky a Armény. Závislost Turecka na zahraničním kapitálu posílila odstředivé a protichůdné snahy buržoazií netureckých národů. Balkánské státy se brzy po osvobození začaly starat o své bratry v Turecku, ale národní sjednocení je možné jen na demokratické základně: to vyžaduje, aby dynastie v jednotlivých balkánských státech, které jsou agenty evropského kapitalismu, byly nahrazeny svobodnou republikou. Buržoazie jednotlivých balkánských národů však podporuje své dynastie a pro demokratickou federaci na Balkáně jsou jedině sociální demokraté. Ti vedou boj proti nacionalismu, proti vojenským nákladům, za sociální zlepšení lidu svých národů atd. *V tomto boji za sjednocení balkánských národů ve svobodné federativní republice spoléháme (my, balkánští sociální demokraté) na pomoc svého spojence, mezinárodního a třídně uvědomělého proletariátu.*⁴⁸

Oba citované články představují jen malý výsek informací, které do stávalo vedení Socialistické internacionály a její jednotlivé sociální demokratické strany o situaci na Balkáně. Už od září–října 1912 vycházely opět menší i větší práce balkánských autorů o válce na Balkáně

⁴⁷ A. C a n k o v, Die Balkankrise und die innere Zersetzung der Türkei, DNZ, XXXI—I, 6, 8, 11. 1912, 193–202.

⁴⁸ *Kr. Kabakčiev*, Fürstenbund oder Balkanrepublik?, DNZ, XXXI—I, 9, 29. 11. 1912, 311–320. Tento článek byl asi rozšířenou verzí adresy (francouzské a německé), kterou jmenovaný odevzdal delegátům Basilejského kongresu. B l a g o e v, Sáčnenija, 17, 508, pozn. č. 3.

a o návrzích na řešení státoprávních poměrů; rozsáhlé bylo zpravodajství jednotlivých větších evropských deníků, které posílaly na Balkán vlastní korespondenty. Bylo tedy v Evropě v zásadě informací o Balkánu — o průběhu války, o národnostních a ekonomických poměrech, o cílech války — poměrně dost; přirozeně však byly tyto informace, závislé na politickém zaměření autorů, navzájem sobě dost rozporné. Zmínili jsme se již o zpravodajství časopisu „Die Neue Zeit“, v němž uveřejnili své články *Wendel*, *Hilferding*, Angličan *Th. Rothstein* a německorakouský socialista *Austerlitz*.

Nepochybně nejlepší přehled o situaci na Balkáně podal *O. Bauer*. Ten již před 1. listopadem 1912 konstatoval, že „dobyť Makedonie Bulharskem a Srbskem znamená pro tuto zemi buržoazní revoluci — její rok 1789 nebo 1848“. V pečlivém rozboru „války o Makedonii“, vycházející z dostupné literatury (z pera evropských i balkánských autorů), poznal Bauer strukturu společnosti v Makedonii (přesněji řečeno v jednotlivých vilajetech tureckého území v jihovýchodní Evropě) a charakter turecké správy.

Na základě rozboru postavení obyvatelstva pod tureckým panstvím došel Bauer k závěru: „Není divu, že makedonští sedláci toužebně očekávali bulharské a srbské oddíly jako osvoboditele.“ V Makedonii „přeměnu feudálního právního pořádku v měšťácký řád nelze uskutečnit jinak než jen zrušením tureckého panství“. Proto tedy posuzoval Bauer dobytí Makedonie jako „buržoazní revoluci“. Tato skutečnost může znamenat „velký historický pokrok“, protože jde o „osvobození makedonských sedláků z vykořisťování od tureckých feudálů“, dále o „rozšíření příliš úzkých hranic balkánských států, jež sešněrovaly jejich vývoj“, a také jde o osvobození tureckých sedláků v Anatolii od nesmírných vojenských a daňových nákladů, které byly vymáhány na udržování vojska v Makedonii. V další části svého článku „Válka v Makedonii“ se autor kriticky vyslovil i o evropské diplomacii, prodlužující život Turecka jen proto, že se velmocí nemohly dohodnout o rozdělení jeho dědictví. Bauer poznal pestré složení obyvatel Makedonie a věděl hodně o sporech Bulharů, Srbů a Řeků o tuto zemi. A přece byl ochoten přát Balkánskému spolku vítězství nad Turky, neboť toto vítězství mohlo znamenat pro balkánské národy jejich hospodářský, sociální a kulturní rozvoj. Obával se však (svůj článek psal před 1. listopadem 1912), že vítězství balkánských států nad Tureckem vyvolá nevoli velmocí a že strhne všechny evropské národy do války. Vítězství Turků si zásadně nepřál, protože by znamenalo pokračování feudálního vykořisťování a cízáckého panství v Makedonii.

Největší nebezpečí pro vznik celoevropské války viděl Bauer především v Rakousku, které svým postojem vůči Srbsku se stalo na Balkáně kontrarevoluční mocností, a v Rusku, které zase svou rolí ochránce Srbů a balkánských Slovanů usilovalo o získání Dardanel. Proto se musí Internacionála — doporučoval Bauer — postavit proti politice obou velmocí a vystoupit proti nim s hesly, které vyhlásila rakouská sociální demokracie: Žádné vměšování do balkánské války! Balkánským socialistům! Udržet mír!⁴⁹

V předvečer zahájení mimořádného kongresu Socialistické internacionály v Basileji napsal *Bauer* znovu varovná slova: „Celý socialistický

⁴⁹ O. Bauer, Der Krieg um Mazedonien, DK, VI, 2, 1. 11. 1912, 63–76.

svět stojí před bezprostředním nebezpečím války.“ V obsáhlém přehledu vývoje stanoviska socialistického hnutí k válce (na základě citátů z Marxe, Engelse, Lassalla, Babela, Liebknechta — až k nejnovějším projevům Guesda, Hyndmana, Rennera a jiných) kritizoval Bauer ty názory svých současníků, kteří v duchu „staršího marxistického bojovného nastavení proti Rusku“ nejen odsuzovali carismus, ale byli ochotni proti němu i válčit po boku jiných mocností (např. Rakouska!). Naproti tomu Bauer vidí, že carismus již není západní Evropě nebezpečný. Posuzovat události na Balkáně především se zřetelem k Rusku není třeba. Marx sám kdysi v roce 1853 naznačil možnost vzniku nějaké federativní republiky slovanských států na Balkáně namísto turecké říše. Dnes stojí před Cařihradem Bulhaři a nikoli carské Rusko. Možná se toto město stane sídlem spolkového státu svobodných balkánských států. A proto musí Internacionála zabránit vpádu Rakouska proti Srbsku, neboť takový čin by znamenal vehnat balkánské státy do náruče Ruska.⁵⁰

Další Bauerovy úvahy o tom, jaké prostředky má proletariát užít ve svém boji proti nebezpečí evropské války, prozrazovaly centristické smýšlení autora. Bauer se totiž bál vyhlášení generální stávky, v níž viděl začátek přímé cesty k proletářské revoluci: v možnost jejího provedení nevěřil. Proto doporučoval především agitaci a politické manifestace — zkrátka „mobilizaci veřejného mínění“. Začne-li však buržoazie válku, pak sociální demokracie určitě získá sympatie mas a po válce (!) rozvine třídní boje.

O hlubší analýzu poměrů na Balkáně se pokusil Bauer v brožurě „Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik“, kterou připravil již v listopadu 1912. Bauer tu vysvětlil zájem velmocí o „turecké dědictví“, „boj o Makedonii“ (viz rozbor článku „Der Krieg um Makedonien“), potom „boj o Albánii“, vylíčil průběh první fáze balkánské války a porážku Turecka. Bylo již uvedeno, že Bauer hodnotil dobytí Makedonie balkánskými státy jako „buržoazní revoluci“.

V citované brožurě rozvedl Bauer své poznání a hodnocení složitých národnostních poměrů na Balkáně. Bauer soudil, že v Makedonii žijí převážně Slované, kteří měli silné spojení s Bulharskem. Mnoho Slovanů z Makedonie se stalo úředníky, učiteli, lékaři, právníky, obchodníky a řemeslníky v Bulharsku. Velký byl počet makedonských sedláků, kteří přicházeli za prací do Bulharska a pak se vraceli zpět do vlasti. Je pochopitelné, že makedonská inteligence, která se usazovala v Bulharsku, nabývala tam bulharské národní cítění a doma v Makedonii bojovala proti řeckému patriarchy a za bulharský exarchát. Bauer pak popisuje, jak jednotlivé balkánské národy se pokoušely zakládat v Makedonii své kulturní a školské organizace a budovat i bojovné družiny — „bandy“. Do boje o církev a školu se zapojila i srbská buržoazie, později zasahovali i Rumuni, starající se o Kucovlachy. Turci toto úsilí potlačovali, ale „bandy“ se začaly spojovat ke společnému boji proti Turkům a v roce 1903 přerostl jejich boj v revoluci Makedonie proti Turecku. Ale velmocí, především Rusko a Rakousko, do tohoto protitureckého boje zasáhly, protože si nepřály rozpad turecké říše.

Bauer pak pokračuje líčením mladoturecké revoluce. Opatření nového tureckého

⁵⁰ H. Weber, Der Sozialismus und der Krieg, DK, VI, 3, 1. 12. 1912, 97–106.

režimu se nelíbila křesťanským rolníkům Makedonie: stížnosti proti Turkům byly ochotně slyšeny v Sofii, Bělehradě a v Aténách. Tak vznikaly podmínky pro společný postup balkánských států proti Turecku. Bauer samozřejmě přihlíží k dalším důležitým okolnostem, usnadňujícím společný postup balkánských států. Vývoj a výsledky první fáze balkánské války hodnotil Bauer vcelku pozitivně. Obdivoval statečnost bulharských a srbských armád, které bojovaly za národní svobodu a sjednocení, resp. i za osvobození Balkánu od dvojitého útlaku: tureckého feudalismu a evropského kapitalismu.

Bauer vítá vítězství balkánských států, které znamená nejen zrušení tureckého feudalismu, ale zároveň i vytvoření velkého, jednotného a politicky samostatného hospodářského celku. Srovnává situaci na Balkáně s důsledky revolucí a válek Itálie a Německa z let 1848—1871, *dochází Bauer k závěru, že válka balkánských států proti Turecku znamená pro Balkán „revoluci shora“*. Bauer vidí, že spolek balkánských knížat nemá takový význam, jaký by přineslo uskutečnění demokratické federativní republiky balkánských národů, ale domnívá se, že další kapitalistický vývoj na Balkáně vytvoří podmínky k cestě od „polovičaté“ k „celé revoluci“.⁵¹

V Německu se vyslovil o vývoji událostí na Balkáně poněkud pesimisticky K. Kautsky, který tentokrát — na rozdíl od let 1908—1909 — dával ve svém časopise „*Die neue Zeit*“ slovo o válce na Balkáně svému spolupracovníku H. Wendelovi a jiným domácím i zahraničním autorům. Ve svém článku „*Válka a internacionála*“, napsaném bezprostředně po zasedání MSB v Bruselu ve dnech 28.—29. října 1912, vysvětlil Kautsky nejdříve heslo Internacionály „*Balkán Balkáncům!*“ a její odmítavý postoj k samé válce. Kautsky přitom zejména oceňoval statečnost srbských a bulharských sociálních demokratů. Kautsky si byl vědom té skutečnosti, že za daných podmínek se na Balkáně uskutečňuje válečné řešení, ale propaganda pro demokratické a revoluční řešení poměrů na Balkáně v příští federaci je důležitá pro budoucnost.

Podobně jako jiní autoři článků o situaci na Balkáně vidí i Kautsky, že vítězi ve válce jsou balkánské státy. A co tím vítězové získávají? — ptá se Kautsky. Více poddaných, více daní a více rekrutů. „*Sedlákům Makedonie se asi ulehčí tím, že budou vyvlastnění turečtí velkostatkáři. Tento revoluční akt by byl mezi válečnými důsledky nejlhodnější. Vedle toho mohou srbsští sedláci vytěžít z toho, obdrželi Srbsko přístav na moři...*“ Ale zisk z toho všeho budou mít byrokrati, vojáci, obchodníci a ne sedláci. Průmysl se snad v celním spolku může rozvinout, ale jen za pomoci zahraničního kapitálu, a to by znamenalo, že nadhodnota poplyne ještě ve větší míře než dosud do zahraničí. Osvobození bratři v Makedonii budou sice zbaveni povinností vůči spahiům, ale dělníci balkánských států budou o to více zdaněni a poplatní kapitalistům v cizině. Kautsky není optimistický co do budoucnosti balkánského spolku. Nevěří, že by monarchové udrželi spolupráci, a očekává spíše vzájemnou nedůvěru a žárlivost. Rakousko i Rusko budou v tomto směru pracovat. A tak nelze očekávat, že bude vyřešena „*východní otázka*“ v tom smyslu,

⁵¹ Bauer, *Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik*, Berlin 1912, str. 9, 15, 41 ad.

že po porážce Turecka dojde na Balkáně k míru. Vznikne soupeřství, budou závody ve zbrojení — ale to nakonec přivede masy k socialismu a k ideji sjednocení balkánských národů cestou revoluce. Po válce budou sociální demokraté sklízet za svůj postoj úspěchy.⁵²

Další vývoj na Balkáně se pokoušel odhadnout holandský socialista W. Ravesteijn, který v článku „Balkánský problém“, uveřejněném v „Die Neue Zeit“ v polovině listopadu 1912, přirovnával „strašné porážky Turecka“ k situaci v roce 1878, kdy rovněž hrozil zánik Turecka a pád Cařihradu ve prospěch Ruska (není přesné — J. K.).⁵³

Sanstefanský mír však vzbudil odpor Evropy (evropských velmocí!) a panství Turecka v Evropě bylo zachráněno: Anglie si dala zaplatit, získalo i Rakousko-Uhersko, Francii a Itálii se dostalo slibů. Odvolává se na citovaný článek Rothsteina a na francouzského autora B. Béradea (francouzského „znalce diplomatických vztahů“), soudí Ravesteijn, že Anglie se vzdala svého dávného cíle: bránit integritu Turecka. Ani Rakousko-Uhersko a ještě méně Rusko nebudou bránit Turecko. I Německo po postupimské dohodě s Ruskem (jaro 1912) bude při případném dělení Turecka uplatňovat své nároky v Anatolii a Mezopotamii. Francie má své starosti v Africe a Itálie musí nejdříve strávit své sousto z nedávno skončené války s Tureckem. A přece ještě existují síly, které brání v tendenci po rozkouskování Turecka. Tyto síly vidí Ravesteijn v samé geografické poloze Balkánu jako přechodu mezi Evropou a Malou Asií a severní Afrikou. (Zde se Ravesteijn odvolává na srbského zeměpisce Cvijiće, na jeho práci z roku 1908). Kulturně sceluje tyto oblasti tří kontinentů řecká kultura. Je tu dále národnostní promíšení Makedonie. Barbarské metody rozdělení země, jak to učinili Bulhaři r. 1885,⁵⁴ nelze přece zavádět v Makedonii, kde je helénská kultura tak silná. Jediným řešením všech těžkostí na Balkáně je návrh balkánských socialistů: federace balkánských zemí včetně Turecka. „Taková federace by dokázala uspokojit kulturní potřeby této zeměpisně jednotné oblasti, byla by s to zabránit pronikání evropského imperialismu a stejně tak i postavit nepřekročitelnou zeď ruské světové říši. Všechna jiná řešení balkánských problémů mohou být jen provizorní a nemohou uspokojit natrvalo zájmy všech ras a národů zde sídlících. Každé nové rozkouskování evropského Turecka bude umělé a po kratším či delším čase vyvolá nové konflikty.“

Také Ravesteijn se vyslovoval o budoucnosti dost pesimisticky. Domníval se, že Turecko bude nadále předmětem spekulací velmocí, že bude pokračovat zbrojení a že může dojít k válce.

Na rozdíl od Kautského a Ravesteijna viděl V. I. Lenin ve vývoji událostí na Balkáně na začátku listopadu 1912 příznivou možnost „nové etapy“, resp. „nové kapitoly světových dějin“. Zpravodajství evropského tisku o balkánské válce bylo pro Lenina dokladem toho, že „už i buržoazní tisk celé Evropy, který z reakčních a zjištných důvodů obhajoval pověstný status quo na Balkáně, teď jednomyslně přiznává, že nastala

⁵² K. Kautsky, Der Krieg und die Internationale, DNZ, XXXI—I, 6, 8. 11. 1912, str. 185—193.

⁵³ W. van Ravesteijn, Das Balkanproblem, DNZ, XXXI—I, 15. 11. 1912, 228 a dále. Některé citace z Ravesteijna si zapsal Lenin, Sešity o imperialismu, Spisy (č. v.), sv. 39, str. 24.

⁵⁴ Ravesteijn má zřejmě na mysli sjednocení Východní Rumelie s Bulharským knížectvím, kterému bylo zabráněno na berlínském kongrese 1878.

nová kapitola světových dějin“. Pod dojmem zpráv o „obrovských vítězstvích“ balkánských vojsk a o „nesporné porážce Turecka“ soudil Lenin, že spolek čtyř (balkánských) států se stal faktem“ a heslo „Balkán — balkánským státům!“ je „už (podtrhl Lenin) splněno“.

Při tomto svém hodnocení výsledků první balkánské války (její fáze do konce října 1912) jako „nové kapitoly světových dějin“, měl Lenin na mysli tuto skutečnost: „Ve východní Evropě — Rakousku, na Balkáně a v Rusku — nebyly stále ještě odstraněny značné pozůstatky středověku, které nesmírně brzdí společenský vývoj a růst proletariátu. Nebyl tu ještě odstraněn absolutismus (neomezená samovláda), feudalismus (držba půdy a výsady feudálních velkostatkářů) a národnostní útlak.“ Lenin sice viděl, že tendence ke spojení balkánských národů se prosadila jen jako „spolek balkánských monarchií“, ale přece jen se domníval, že „vyřešení národnostní otázky na Balkáně se značně přiblížilo“. Ačkoli se spolek balkánských států uskutečnil za války a nikoli revolucí, přece jen byl „učiněn velký krok k vymýcení pozůstatků středověku v celé východní Evropě“. Tuto skutečnost považoval Lenin za důležitou i pro další vývoj v Rusku. I když ruští sociální demokraté vítali sociálně politické důsledky první balkánské války pro národy jihovýchodní Evropy a pro „celou východní Evropu“, upozorňovali zároveň čtenáře svého tisku na „hrůzy války“, na „hromadné pobíjení vojáků“ (i tureckých!) apod.⁵⁵

Konec první fáze tažení vojsk balkánského spolku — dobytí Makedonie — komentoval Lenin v článku „Sociální význam srbských a bulharských vítězství“ slovy O. Bauera: „*Dobyetí Makedonie Bulharskem a Srbskem znamená pro Makedonii buržoazní revoluci, jakýsi rok 1789 nebo 1848... Tato slova rakouského marxisty Otty Bauera (z časopisu „Der Kampf“, 1. 11. 1912 — J. K.) ukazují v kostce hlavní podstatu nynějších událostí na Balkáně.*“ Lenin srovnával dosavadní hospodářskou zaostalost Makedonie a zejména závislost slovanských (křesťanských) rolníků na Turcích (spahiích) s možností nového rozvoje „po vítězství Srbů a Bulharů“. Po tomto vítězství dochází k podlomení feudalismu a snad i ke vzniku více méně svobodné třídy rolníků vlastníci půdu. „Buržoazní (ruský) tisk od listu „Novoje vremja“ až po „Reč“ mluví o *národním* (podtrženo u Lenina) osvobození Balkánu a přechází mlčky osvobození *hospodářské* (Lenin). A ve skutečnosti je právě hospodářské osvobození hlavní.“

Lenin nechtěl tvrdit, že balkánská válka už v nynějším stadiu (listopad 1912) provedla hospodářské osvobození makedonských sedláků, a pro jistotu užívá podмінěného způsobu. Až teprve „úplné osvobození od statkářů a absolutismu by naprosto nevyhnutelně přineslo národní osvobození a úplné sebeurčení národů. A naopak, budou-li národy nadále utiskovány statkáři a balkánskými monarchy, potrvá v té či oné míře i útlak národnostní.“ Lenin by ovšem dal přednost té skutečnosti, „kdyby byla Makedonie osvobozena revolucí“, kdyby se osvobodili srbští, bulharští i turečtí (Lenin) rolníci bojem proti statkářům všech národostí, protože takové osvobození by stálo stokrát méně životů než nynější válka. Lenin si však uvědo-

⁵⁵ Lenin, Novaja glava istorii mira, Pravda 21. 10. (3. 11.) 1912, Sočiněnija, 22, str. 155–156. Dále článek Kadety i nacionalisty, Pravda, 24. 10. 1912, Sočiněnija 22, 157 a 158 a Užasy vojny, Pravda, 28. 10. 1912, Sočiněnija, 22, str. 164 ad.

muje, že historické okolnosti — slabost a nevyspělost rolnických mas a malá početnost dělnictva v balkánských státech — nedovolily takové revoluční řešení, k němuž se chystali dělníci balkánských národů, usilující o nastolení federativní (spolkové — Lenin) republiky.

Srovnáváje program mezinárodního socialistického hnutí a liberální buržoazie, vidí Lenin zásadní rozdíl. „Evropská buržoazie a evropský proletariát se v názoru na balkánskou otázku zásadně liší. Buržoazie, i liberální, typu našich kadetů, křičí o ‚národním‘ osvobození ‚Slovanů‘. Tím se obrací na ruby smysl a historický význam nynějších událostí na Balkáně, tím se *ztěžuje* (Lenin) skutečné osvobození balkánských národů. Tím se v té či oné míře napomáhá tomu, aby byly uchovány statkářské výsady, politická bezpráví a národnostní útlak. Naproti tomu jediné dělnická demokracie hájí skutečné a úplné osvobození balkánských národů. Jedině důsledně provedené hospodářské a politické osvobození *rolníků* (Lenin) všech balkánských národů může odstranit každou možnost jakéhokoliv národnostního útlaku.“⁵⁶

Někdy ve dnech 24.—26. listopadu psal Lenin pokyny pro skupinu ruských sociálně demokratických poslanců IV. dумы, o čem mají hovořit ve svém prvním vystoupení. Lenin požadoval, aby sociálně demokratičtí poslanci mimo jiné nezapomínali na balkánskou válku, aby se vyslovili proti slovansko-tureckému nepřátelství a propagovali federativní balkánskou republiku a aby odhalovali pokusy carismu vměšovat se do války na Balkáně. Naopak měli poslanci upozornit na ujařmené národy v Rusku a žádat pro Finsko, Polsko, Ukrajinu „politické sebeurčení“ a nikoli jen nějakou „rovnoprávnost“.⁵⁷

Jak je vidět, Lenin se shodoval v hodnocení důsledků první balkánské války s O. Bauerem, od něhož přejímal názor, že balkánská válka na podzim 1912 představovala pro obyvatelstvo Makedonie buržoazní revoluci. Lenin na rozdíl od Bauera byl opatrnější v hodnocení „ekonomického osvobození“ makedonských sedláků: důsledné osvobození ovšem předpokládalo zbavit se nejen tureckých, ale i vlastních (balkánských) velkostatkářů. Lenin stál za protiválečným stanoviskem balkánských socialistů a souhlasil s jejich návrhem řešit poměry na Balkáně ustavením demokratické federativní republiky. Ale výsledky války nebylo možno negovat nebo je zásadně odmítat či bagatelizovat (jak to činil Kautsky): proto onen pokus o hodnocení „hospodářského osvobození“, které bylo důležitější než tzv. „národní osvobození“.

* * *

Srovnáme-li závěrem našeho *poznávání první etapy balkánské války* jednotlivé názory, můžeme předběžně říci, že *evropští socialisté hodnotili možné důsledky této války pro obyvatelstvo území dobytého balkán-*

⁵⁶ Lenin, Социалныје значења сербско-болгарских побед, Правда, 7. 11. 1912, Сочинѣња, 22, 186—191.

⁵⁷ Lenin, К вopросу о некотopых выступленијах рабoчих депутатoв в думе и об их деклараци, Сочинѣња, 22, 197—201, 202—206.

*ským Čtyřspolkem nad Tureckem většinou dost příznivě,*⁵⁸ ale zároveň upozorňovali na nebezpečí vzájemných sporů mezi vítězi. *Turecka lítali jen někteří.* Ostatně nyní vznikly či nadále trvaly důležitější úkoly: zabránit vměšování velmocí do poměrů na Balkáně, zabránit evropské válce, udržet mír.

3. Mimořádný kongres Socialistické internacionály v Basileji

Ve dnech 24.–25. listopadu 1912 se konal v *Basileji* ve Švýcarsku *mimořádný kongres Socialistické internacionály*. Usnesení tohoto sjezdu, jehož mimořádně příznivou atmosféru vytvářela mimo jiné i účast oficiálních představitelů města Basileje, měla ohromný vliv na další postup dělnictva ve vzrušených dnech napjatých mezinárodních vztahů. Průběh sjezdu je známý a předem můžeme i konstatovat, že jeho výsledky byly hodnoceny ve své době velmi příznivě. Závěrečný dokument mimořádného basilejského sjezdu, známý jako „Manifest internacionály“, považuje současná marxistická historiografie za rozvinutí mezinárodní proletářské taktiky, jejíž základy formuloval V. I. Lenin na VII. kongresu Socialistické internacionály ve Štuttgartě (1907).⁵⁹

Rezoluce basilejského kongresu shrnula dosavadní výsledky boje proti nebezpečí války, příznivě hodnotila rozmach masových protiválečných a protimilitaristických akcí a nakonec uložila celému mezinárodnímu socialistickému hnutí a jednotlivým jeho sekcím konkrétní úkoly.

Kongres především vyslovil obdiv socialistickým stranám balkánských zemí za jejich statečný postoj proti válce. Balkánští socialisté byli nyní vyzýváni, aby vydrželi v obdivuhodné odvaze i po válce a zabránili tomu, aby výsledky tak těžce vykoupené nebyly zneužity dynastiemi a buržoaziemi k jejich vlastním cílům. Sociální demokraté balkánských zemí měli dále bránit obnově starého nepřátelství mezi Srby, Bulhary, Řeky a Rumuny a postavit se „proti každému znásilňování v protivném táboře nyní stojících Turků a Albánců“. Měli potírat každé bezpráví páchané na národech a proti rozpoutanému nacionálnímu šovinismu měli za povinnost proklamovat „sbratření všech balkánských národů i s Albánii, Turky a Rumuny“. Sociálně demokratickým stranám v Rakousko-Uhersku bylo uloženo zabránit

⁵⁸ Naproti tomu balkánští socialisté zastávali nadále protiválečné stanovisko a hájili zásadu balkánské federace jako jedině správné východisko na Balkáně. Makedonská historiografie (Istorija na makedonskiot narod, II, str. 362–364) líčí postup balkánských vojsk na území Makedonie jako „okupaci“ a „rozdrobení země“. Makedonští historikové vycházejí z představy nebo i skutečnosti, že v Makedonii bylo již silné národní (makedonské) vědomí. Z hlediska dnešní makedonské státnosti a národní svébytnosti lze považovat prvky makedonského národního vědomí za určité kritérium hodnocení události z období před rokem 1914. Nelze však zapřít, že se v Evropě v té době i později přijímalo mínění, že v Makedonii žijí Bulhaři, Srbové, Řekové atd.

⁵⁹ Istorija Vtorogo Internacionala, II, 346.

případnému útoku vojsk habsburské monarchie proti Srbsku a v budoucnu vydobýt pro jihoslovanské národy, žijící uvnitř Rakousko-Uherska, právo na demokratickou samosprávu (Selbstregierung). Sociální demokraté Rakousko-Uherska a také Itálie měli dále za úkol více se zajímat o balkánskou otázku: Albáncům mělo být přiznáno právo na samostatnost, ale Albánci se nesměli stát nástrojem nebo obětí rakousko-uherských nebo italských dobývacích choutek. Samostatnost Albánců mohla být zabezpečena v demokratické balkánské federaci. Rezoluce z basilejského kongresu se dále zmiňovala o statečném postoji a boji ruského revolučního proletariátu proti carismu (jemuž se tu přikládalo za cíl dobytí Arménie a Cařihradu). Zároveň byly stanoveny úkoly západoevropského dělnictva, kterému se ukládalo vzepřít se dobývací politice vlád svých států v případě rozpadu tureckého panství také v Přední Asii.⁶⁰

Nadšená a bojovná atmosféra shromáždění, která byla výsledkem úspěšného a spontánního protiválečného hnutí nejširších vrstev pracujících mas v jednotlivých zemích po celé období války na Balkáně, přispěla k tomu, že navrhovaná rezoluce byla přijata se všeobecným souhlasem. Na dřívějších mezinárodních kongresech nebo při jiných příležitostech nebylo docíleno takové shody socialistů v ocenění války a při stanovení úkolů.

V době italsko-rakouské války r. 1859 stál na jedné straně (rakouské) Marx (který viděl za Itálií Napoleona a v případné porážce rakouské vítězství i Ruska) a na druhé straně Lassalle (který stranil Itálii, protože viděl v Rakousku hlavní oporu reakce v Evropě, zejména pak překážku sjednocení Němců). V letech 1877 až 1878 zaujala většina evropských socialistů (Marx, Engels a zejména Liebknecht i jiní) protiruské a tím protiturecké stanovisko, kdežto probalkánské a protiturecké stanovisko vyslovil anonym H. L. (Levy). V Rakousku šel tehdy s Liebknechtem Kaller, kdežto Kautsky vyslovil balkánským národům sympatie. V letech 1896—1897 zastávali zásadu status quo v jihovýchodní Evropě (proti Rusku, objektivně však pro Turecko a proti osvobozeneckému hnutí balkánských i dalších národů) opět Liebknecht a Angličan Hyndman, kdežto proti této zásadě, proti Turecku a pro hnutí malých balkánských národů mluvili Roza Luxemburgová a také Bernstein. V letech 1903—1904 nebylo toto rozdělení názorů tak zřetelné: nesouhlas se zásadou status quo nebyl však zdůrazněn. Ani v letech 1908—1909 nebylo v Socialistické internacionále přesné nebo úplné shody v názorech na Balkán — na Turecko a na protiturecké snahy podmaněných a nerovnoprávných národů. Až teprve v roce 1912 „jsme jednotní“ — tak se chlubil Kautsky — nejen v odsudku války, ale i v pozitivním programu socialistické zahraniční politiky.⁶¹

Manifest Socialistické internacionály z listopadu 1912, který vypověděl „válku válce“, byl všude přivítán s nadšením. Masy viděly v tomto dokumentu výraz síly mezinárodního socialistického hnutí a zároveň i naději do budoucna. Ale heslo „válka válce“ zdaleka ještě neznamenalo,

⁶⁰ Krivoguz, Vtoroj Internacional, str. 418 kritizuje skutečnost, že nebyl dostatečně vysvětlen osvobozenecký obsah protitureckého hnutí lidu balkánských zemí. Nedostatkem rezoluce bylo dále podle Krivoguzy, že se ponechávala jednotlivým stranám volnost výběru prostředků boje proti nebezpečí války. — Kautsky si naopak pochvaloval tuto skutečnost. Kautsky, Der Baseler Kongreß und die Kriegshitze in Osterreich, DNZ, XXXI—I, 10, 6. 12. 1912, 337—343.

⁶¹ Kautsky, Der Baseler Kongreß, DNZ, XXXI—I, 339—341.

že vůdcové jednotlivých sociálně demokratických stran uplatní jeho obsah doslova, až přijde skutečné nebezpečí. Manifest totiž nestanovil stejné a povinné prostředky boje proti válce a ponechával — jak to již víme z hodnocení Kautského — jednotlivým stranám volnost výběru metod boje.

Manifest Internacionály byl okamžitě všude rozšiřován — denním tiskem nebo i ve formě letáků hned od 26. listopadu. Ve Francii vydala Socialistická federace (SFIO) na 500 000 kusů letáků a bylo tu uspořádáno několik stovek mítinků o průběhu mimořádného kongresu a o jeho usnesení. Rovněž v Německu byl Manifest uveřejněn okamžitě a rozšiřován v denním tisku i samostatně. Propaganda pro plnění usnesení basilejského kongresu se rozvinula hned od 26. listopadu také v Anglii. Také v Rusku se odvážili sociálně demokratičtí poslanci IV. dумы veřejně vystoupit s prohlášením proti pokusu carské vlády vtáhnout Rusko do války na Balkáně. Ruští sociální demokraté přijali závěry basilejského kongresu doslova jak v hlavním úkolu (vyhlásit „válku válce“), tak i v názorech na řešení poměrů na Balkáně. Sociálně demokratická frakce v dumě sympatizovala se snahami balkánských národů zbavit se tureckého jha a vymanit se z poručnictví velmocí, ale zároveň v souhlase s postojem samých balkánských socialistů odmítla zájmovou politiku dynastií balkánských států, „které znovuzrození Balkánu, které je historicky nutným procesem, spojují s krvavou lázní“.⁶²

V Rakousku byl manifest basilejského kongresu zkonfiskován a v denním tisku směly vyjít jen stručné zprávy o konání kongresu: zákaz vytištění Manifestu internacionály platil pro všechny země Rakouska i Uher. Teprve až dne 29. listopadu byly uveřejněny základní myšlenky rezoluce basilejského kongresu Socialistické internacionály, ale bez těch pasáží, které se týkaly Rakousko-Uherska. Úplný text Manifestu byl v Rakousku publikován až po Adlerově vystoupení v říšské radě ze dne 20. prosince 1912, resp. v denním tisku vyšel 2.—3. ledna 1913. Tuto cenzuru Manifestu pranýřoval socialistický tisk sousedních zemí.

Kautsky viděl v tomto kroku rakouské vlády jeden z důkazů, že v Rakousko-Uhersku jsou vedle Ruska nejsilnější nálady pro zahájení války (proti Srbsku). Při této příležitosti poukázal *Kautsky* na to, že rakousko-uherská zahraniční politika, počínání rakouské soldatesky v Bosně-Hercegovině a maďarská korupce — to vše dohromady vede Srbsko do takového postavení, které k sobě přitahuje i Srby žijící v Rakousko-Uhersku. *Kautsky* se proto obával toho, že vídeňský tisk by mohl ovlivnit válečnou hysterii maloburžoazních vrstev: proto také se zlobil na skutečnost, že k zákazu vytištnout rezoluci basilejského kongresu Socialistické internacionály dávali v říšské radě své požehnání i četní liberálové různých národů. *Kautsky* v tom viděl důkaz, že hlavním bojovníkem za mír je v Rakousko-Uhersku

⁶² IVI, II, 348—349. Deklaraci sociálně demokratických poslanců IV. dумы přetiskla Akademie, XVII, 4, leden 1913, 175—177. Škatula komentoval text deklarace jako „akt značné odvahy, sebevědomí a nadějí ruského socialismu do budoucna“.

sociální demokracie a že právě ve Vídni je „v této hodině“ centrum mezinárodního hnutí proti válce.⁶³

V Rakousku-Uhersku byly dále zakázány všechny schůze, které koncem listopadu a v prosinci 1912 měly na programu přípravu a úkoly boje proti nebezpečí války, konkrétně proti vměšování Rakouska na Balkáně. Hlavní tribunou sociálně demokratických řečníků i jiných se stala koncem listopadu říšská rada. Při projednávání předlohy doplňku branného zákona ve dnech 29. a 30. listopadu a pak v prosinci 1912 se postavili sociálně demokratičtí poslanci zásadně proti vládě, proti zahraniční politice ministra Berchtolda.

Jedině poslanec za polskou sociální demokracii v Haliči, *dr. Lieberman*, prohlásil ve svém projevu ze 4. prosince: „My, polští sociální demokraté, uznáváme nebezpečí, ve kterém se nachází stát. Nejsme ochotni se stavět po boku srbského imperialismu, za nímž stojí ruské barbarství.“ Lieberman sice odsuzoval „vše, co se v Rakousku mluví a píše a co by bylo s to posílit výstřelky srbského imperialismu“, ale hned dodal: „Když nás (!) Rusko napadne, Poláci v Haliči splní svou povinnost, a zejména my, polští sociální demokraté... se postaráme o takové pozdvižení lidu, jakého v Haliči od staletí nebylo... Budeme stát věrně při Rakousku, to pravím otevřeně...“⁶⁴

Po Liebermanovi vystoupil *dr. K. Renner* s prohlášením: „Jménem německých sociálních demokratů připojuji se v plném rozsahu k vývodům poslance Liebermana a dodávám: Kdyby ruským carismem byla ohrožena naše práva, naše svoboda a náš rozvoj, budou všichni sociální demokraté jako jeden muž pohotovi s veškerou silou...“ Dokonce i český sociální demokrat *Habrman* považoval za vhodné vystoupit druhého dne v branném výboru říšské rady s prohlášením proti „dobývacímu choutkám Ruska“ a proti jeho imperialismu, „jakož i proti imperialismu Srbska“, ale zároveň zdůraznil, že čeští sociální demokraté jsou i proti imperialismu Rakousko-Uherska. „Jako Čechové a socialisté jsme ovládnáni snahou učinit z této říše takový státní útvar, ve kterémž by všichni národové a obyvatelstvo našli štěstí a spokojenost... V tomto smyslu a v této své činnosti se cítíme loajálními příslušníky tohoto státu...“⁶⁵

Čeští sociální demokraté však zároveň využili všech příležitostí k tomu, aby v souvislosti s válkou a se změnami na Balkáně připomněli vládcům Rakousko-Uherska, že nyní jde i o řešení národní otázky také v habsburské monarchii.

⁶³ K a u t s k y, *Der Baseler Kongreß*, 340–341.

⁶⁴ J. H u d e c, *Patriotické projevy sociální demokracie v parlamentě, Akademie, XVII, 4, 148.* — Lieberman nakonec hlasoval proti předloze. — PSDS Haliče jednala pod vlivem PSS-frakce, jejíž vedení vybízelo manifestem „Všem Polákům!“ polský lid, aby v připravované válce proti Rusku, která „osvobodí jeho národy“, se přidal na stranu Turecka nebo Rakousko-Uherska a bojoval v jeho armádě proti Rusku. — K r i v o g u z, *VIKPSŠ*, 1962, 5, 83. — Poslanec Daszyński 20. listopadu 1912 odmítal pomoc polského lidu v případné válce Rakouska proti Rusku (a naopak vyhrožoval, že by „měštácká válka mohla vést k revoluci a polský lid by proléval svou krev v zájmu svého osvobození“), ale další poslanec za PSDS Haliče, Diamand, slíboval 28. prosince 1912 podporu obranyschopnosti Rakouska.

⁶⁵ J. H u d e c, *Politické projevy, Akademie, XVII, 4, 149.* Hudec komentuje tento projev jako „určitý patriotismus“.

Už od října 1912 se vyslovovali četní funkcionáři čs. sociální demokracie (např. *F. Tomášek*) v tom smyslu, že nyní jde i o „českou otázku“, o „přetvoření Rakousko-Uherska ve skutečnou federaci národů v dunajské oblasti“ apod. *Boh. Šmeral* ve svém projevu na slavnosti haličské PSDS v Przemyslu dne 8. prosince 1912 *charakterizoval válku na Balkáně jako jakési pokračování revoluce v Rusku z let 1905–1907 a jako výraz i „neudržitelnosti“ soudobých poměrů.* „Idea národnostního probuzení a politické moderní sjednocenosti, jež před půl stoletím sjednocením Německa a Itálie se prováděla na Západě, začíná zráti ke svému prosazení také na východě Evropy. Politické sjednocení Jihoslovanstva na Balkáně je jenom první vlnou velké dějinné tendence, která přinese osvobození a samostatnost všem národům východní Evropy, kterou také dnešní Rakousko-Uhersko bude změněno a kterému dnešní Rusko padne za oběť.“ *V. Vacek* pak v prosincovém čísle „Akademie“ v článku „Nejakutnější otázky rakouské politiky“ napsal doslovně: „*Nemá-li Rakousko sdílet osud Turecka, musí provést velké ústavní proměny... Z balkánských bojišť nadešly také pro nás dějinné chvíle... Chceme spojení Čechů a Slováků v národně autonomní obvod... Problém jihoslovanický musí být rozřešen. Jihoslovanstvo musí být národnostně sjednoceno... Takový je ohlas letošních delegací (rozměj projevů poslanců v rakouských delegacích – J. K.), tak působila balkánská válka na vnitřní politické poměry v Rakousku.*“⁶⁶

Stanovisko čs. sociální demokracie nebylo v české společnosti nejradiálnější. Už od 20. až 25. října (zejména po zprávách o vítězství srbských vojsk u Kumanova a dalších vítězstvích) se zvedla v českých zemích vlna slovanofilství a protirakouství, projevující se v hlučných oslavách, pozdravnými poselstvími do balkánských zemí, peněžitými sbírkami ve prospěch balkánského lidu, výpravami lékařů a ošetřovatelů apod. Národní radikalismus byl svědectvím „odklonu od Rakouska“, jak se vyjadřovali soudobí političtí pozorovatelé.

A samozřejmě velké nadšení prožívali uherští Srbové spolu se Srby v Předlitavsku a hlavně v Bosně-Hercegovině. Vítězství na Balkáně oslavovali i Chorvaté a také Slovinci. Z Bosny přecházely na podzim 1912 houfce dobrovolníků, kteří chtěli bojovat proti „Turkovi“. Demon-

⁶⁶ Citováno podle zpráv z denního tisku ze 7.–12. 12. 1912 a z *Akademie*, XVII, 3, prosinec 1912, 117–118. — Stanovisko české sociální demokracie nebylo ani v listopadu–prosinci 1912 zásadně protirakouské ve smyslu *rozbití Rakousko-Uherska*. V závěru debaty v říšské radě o předloze „zákona o válečných úkonech“ vydal klub čs. sociální demokracie dne 5. 12. 1912 prohlášení: „Naše stanovisko není namířeno proti podstatě (?) tohoto státu... Cíle našich parlamentních snah nevidíme a nemůžeme vidět jinde mimo hranice tohoto státu. Tím rozhodněji se však cítíme povinni působit k nutným reformám tohoto státu, k jeho zdemokratizování, federalizování a socializování...“ *Právo lidu*, 6. 12. 1912, č. 337. Viz také u *Paulové*, *Balkánské války*, str. 68.

strativně prosrbské a projihoslovanské projevy vlády rakouská a i uher-
ská sice zakazovaly a trestaly, ale bez valného účinku. Německý vyslanec
ve Vídni Tschirsky hlásil v průběhu listopadu 1912 do Berlína poplašně,
že jde o začátek neodvratného rozkladu habsburské moci.⁶⁷

Zprávy o vítězstvích balkánských spojenců nad Tureckem a o ohlasu
těchto vítězství v jihoslovanských zemích Rakouska-Uherska a také v pro-
středí českém vyvolávaly ve Vídni — v prostředí německo-nacionálních
radikálů i u dvora — podráždění a zlobu. Již v říjnu se tvořila ve Vídni
„skupina válečníků“, která hledala oporu v Německu. Návštěva Fran-
tiška Ferdinanda d'Este u Viléma II. v Berlíně ve dnech 21.–23. listopadu
„válečníky“ neuspokojila, ale protože v té době pronikali Srbové přes
území Albánců k Jadranu, začali se ve Vídni připravovat zcela vážně
k válečnému vystoupení proti Srbsku. Koncem listopadu se situace po-
někud uklidnila, ale jen dočasně. Od začátku prosince 1912 radikalismus
německorakouské buržoazní politiky opět sílil — a mohl se opřít o ně-
které podněty z Německa, v nichž se mluvilo o „nebezpečí z Ruska“ apod.

Nečekaným spojencem „válečníků“ v Rakousko-Uhersku se stala část
buržoazní politiky v Haliči, která vytvořila na podzim 1912 „Prozatímní
komisi konfederovaných stran nezávislosti“, v níž hlavní roli hrály jednak
PPS-frakce a hlavně tzv. „střelecké oddíly“ pod vedením později zná-
mého *J. Pilsudského*. Členem této „komise“ se stala také Sociálně demo-
kratická strana Haliče. Polské politické skupiny z Kongresovky a z Ha-
liče, sdružené v Prozatímní komisi, vyhlásily v prosinci 1912 za svůj cíl
rozvinutí „osvobozeneckého boje“ polského lidu proti Rusku po boku
Rakouska. Pro tyto polské strany „nezávislosti“ byl vývoj událostí na
Balkáně příležitostí k rozvinutí „praporu odboje“ proti carismu — a proto
hlavní starostí *W. Feldmana*, vedoucího redaktora krakovského časopisu
„Krytyka“, bylo v listopadu 1912 především to, aby se evropské diplo-
macii nepodařilo předčasně „zlokalizovat“ válečný požár na Balkáně.

Feldman sice ví, že „úloha Turecka v Evropě skončila“, ale úkoly a cíle balkán-
ských národů jej nezajímaly: hlavní věc je přece „rozvinout polskou otázku“. V pro-
sinci 1912 se Feldman dokonce zlobil na haličskou sociálně demokratickou stranu
za to, že přijímala hesla o zachování statu quo na Balkáně, a vytýkal i PPS-frakce,
že nepřipravuje povstání proti Rusku, dojde-li na Balkáně k mezinárodním záple-
kám. Feldman v zásadě přál Srbům a Bulharům osvobození od Turků, ale vytýkal
Srbsku „Imperialismus“ proti Albáncům. Obával se zejména toho, aby se případně
srbské přístavy na Jadranu nestaly ruskými, což by bylo v rozporu s polskými
zájmy. Stane-li se Srbsko předvojem Ruska, je třeba zaujmout vůči němu odmí-
tavé stanovisko. „A vybuchne-li na jihu (kvůli Albánii — J. K.) požár, jsou naši
(polští) politikové ve Vídni povinni hájit stanovisko: otázka balkánská a vůbec
mezinárodní situace může být řešena ve prospěch Rakouska — pouze ve Varšavě.“⁶⁸

„Katastrofická teorie“ — spoléhání na protiklady mezi velmocemi a na

⁶⁷ Š u s t a, Světová politika, VI, str. 163.

⁶⁸ Krytyka (Kraków), listopad a prosinec 1912, str. 153–161 a 201–216.

výbuch války, která může změnit postavení národů — nebyla pěstována jen v Polsku. Zatímco buržoazní Poláci spoléhali na válku proti Rusku, u nás někteří maloburžoazní radikálové naopak očekávali od Ruska pomoc proti Rakousko-Uhersku a Německu.

Položme si nejdříve otázku: *Hrozilo opravdu nebezpečí války? A hrozilo toto „nebezpečí“ především z Ruska?*

Zmínili jsme se již o tom, jak se reagovalo v denním tisku na možnost vzniku celoevropské války v důsledku možných rozporů mezi Rakouskem a Ruskem. Sám fakt, že o necelé dva roky později válka přece jen vybuchla, potvrzuje oprávněnost zmíněné možnosti války již v roce 1912. Pokud jde o druhou otázku, vzniklo tehdy na podzim 1912 v Evropě mínění, že útočníkem může být především Rusko. Balkánští socialisté se tehdy obávali, že spojenectví bulharské a srbské (resp. i černo-horské) vlády s carským Ruskem může zkomplikovat mezinárodní vztahy a především vývoj na Balkáně. Balkánští socialisté kritizovali Rusko a pak i Rakousko především proto, že se obávali vnitropolitických a sociálních důsledků té skutečnosti, že carismus podporuje dynastie balkánských států.⁶⁹ Na útočné záměry carského Ruska upozorňovali sami ruští sociální demokraté, především bolševici. Ruský socialista *Gr. Aleksinskij* (pravděpodobně menševik) napsal ještě v polovině února 1913, že „socialistický tisk celého světa konstatuje, že ruský carismus je hlavním původcem balkánské války a že ji svými temnými machinacemi připravoval“.⁷⁰ Takové tvrzení podporovalo názory některých německých, rakousko-uherských a západoevropských socialistů. Ale ruští bolševici obviňovali *svou* buržoazii, odmítali *domácí* šovinismus: z jejich postoje nelze tedy dedukovat, že carismus představoval na podzim 1912 nejvážnější nebezpečí přeměny války v celoevropskou válku. Manifest Internacionály z listopadu 1912 správně viděl zdroj nebezpečí celoevropského konfliktu nejen v politice Ruska, ale i v postoji Rakouska-Uherska. Bylo proto správné, že někteří německorakouští socialisté poukazovali rovněž především na postoje německé či maďarské buržoazie, na válečné choutky především Rakousko-Uherska.⁷¹

Jaký má být postoj sociální demokracie k Rusku vzhledem k válce na Balkáně a vůbec k válce samé — tak se ptal Otto Bauer koncem listopadu

⁶⁹ F. Klopčič, Slovenska socijalna demokracija, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1971—1972, str. 288 (Klopčič cituje časopis *Zarja*, 14. 10. 1912, 408).

⁷⁰ Gr. Aleksinskij, Kann Rußland einen Krieg wagen?, DNZ, XXXI—I, 19, 17. 2. 1913, 668—680.

⁷¹ F. Austerlitz, Nach dem Krieg, DNZ, XXXI—I, 5, 1. 11. 1912, 153—165 napsal: Rakousko-Uhersko se opět ukazuje jako reakční moc, nepřející rozvoji nových států. — Podobně i K. Leuthner, Das Balkanproblem und Österreich-Ungarn, Sozialistische Monatshefte, 1910—3, 23, 24. 11. 1912, 1415—1425 poukazoval na protisrbské záměry „vídeňských mocipánů“ a kritizoval německé dopisovatele říšsko-německých časopisů z Vídně za to, že píší o zájmech Rakouska na Balkáně jako o „reálných a životních“.

1912 v přehledném článku „Socialismus a válka“. Bauer úvodem vysvětlil, že po Krymské válce a po neúspěchu Ruska na Berlínském kongresu r. 1878 ztrácela Evropa strach z Ruska. V roce 1893 považoval Engels tento strach za neodůvodněný (?) a viděl (už dříve) možnost pádu carismu působením vnitřních sil ruské společnosti – revolucí. Světodějné události 1905–1907 naděje Engelse potvrdily. Starší protiruská politika mezinárodního socialistického hnutí ztratila příčiny a důvody.

Carismus sice zůstal smrtelným nepřítelem socialismu, ale socialismus bojuje proti carismu nikoli přípravou války proti němu, nýbrž podporou ruské revoluce a podporou úsilí balkánských národů o jejich samostatnost. Západoevropský proletariát je zásadně proti válce, protože války již nemají za cíl sjednocovat národy, jak tomu bylo do roku 1870, protože války v dnešní době mohou mít za cíl jen nové ujařmení národů Asie a Afriky. Proto proletariát nemůže sympatizovat ani s Trojspolkem, ani s Trojdohodou. Konkurenční boj kapitálu žene státy do války, ale proletariát se staví proti této tendenci.⁷²

Bauerovy myšlenky rozváděl G. Eckstein v článku „Sociální demokracie a válka proti carovi“. Eckstein se domníval, že změněné poměry si vyžadují jinou taktiku. Nejde o opuštění původních zásad Internacionály, ale o nové úkoly v nových podmínkách. Válka proti Rusku je nyní zbytečná a navíc nebezpečná pro demokracii, protože vítězná válka posiluje militarismus.

Poláci si sice myslí – pokračuje Eckstein ve svých úvahách –, že doba pro válku s Ruskem je vhodná a že by vítězství Rakouska nad Ruskem zajistilo Polákům v Kongresovce větší práva a že po případném připojení ruského záboru Polska k Rakousku by se postavení Poláků určitě ještě více zlepšilo. Tato představa je však mylná. Případné vítězství Rakousko-Uherska nad Ruskem by posílilo v Rakousku absolutismus a nikoli tendence k autonomii národů: Rakousko-Uhersko by se ve skutečnosti stalo novým Ruskem. Válka proti Rusku by zhoršila postavení ruských revolucionářů, neboť pod záminkou „osvobozenecké války“ by carská vláda ještě více utužila ujařmení svých národů.⁷³

Podobně konstatoval koncem prosince 1912 i R. Hilferding, že nebezpečí carismu vlastně neexistuje, že není třeba proti němu vést válku, jak se to žádalo v západní Evropě v první polovině 19. století. Hilferding navíc správně poznamenal, že válečné nadšení v Německu proti carismu bude využito pro podporu černožluté (rakousko-uherské) prestižní politiky.⁷⁴

Dosud citované články a další jiné svědčí o tom, že od konce října 1912 vzrůstal v prostředí mezinárodního socialistického hnutí zájem o za-

⁷² Bauer, *Der Sozialismus und der Krieg*, DK, VI, 3, 1. 12. 1912, 97–106. Bauer chápal válku balkánských států proti Turecku jako ve svých důsledcích spravedlivou. Odsudek války se týkal jen velmocí?

⁷³ G. Eckstein, *Die Demokratie u. der Krieg gegen den Zaren*, DK, VI, 4, 149–155.

⁷⁴ R. Hilferding, *Die Erneuerung des Dreibundes*, DNZ, XXXI–I, 13, 458–466.

hraničně politické otázky. Na mimořádném kongresu Socialistické internacionály souhlasili všichni řečníci s navrženou rezolucí (s Manifestem internacionály) a pochvalovali si (jak to činili přímo na kongresu V. Adler a potom v tisku A. Kautsky i jiní) jednomyslnost tohoto souhlasu. Ve skutečnosti však nebyla tato jednomyslnost názorů úplná. Nebylo úplně jasno, jak hodnotit postoj např. carského Ruska nebo Rakouska-Uherska a jiných velmocí a jak přijímat výsledky války na Balkáně — nebylo úplně jasno, z jakých pozic důsledně vycházet. Již citovaný anglický socialista H. Quelch se rozepsal v prosincovém čísle (1912) časopisu „*British Socialist*“ „o socialismu a zahraničních záležitostech“ v tom smyslu, že žádal, aby nebyly považovány všechny války za bezprávné a aby nebyly obviňovány všechny bojující strany jako viníci. Jako členové svého národa a jako socialisté máme zájem — psal Quelch —, abychom podpořili národy bojující o svobodu. Povinnosti Internacionály by mělo být, aby se vši silou zastala toho, kdo je v právu a kdo ne. Tak se Internacionála stane významnou silou v zahraničních záležitostech.⁷⁵

A tak i nové hodnocení vztahu Ruska k Balkánu a jeho celkové síly potvrzovalo, že „veřejné mínění“ v prostředí mezinárodního socialistického hnutí bylo v listopadu a prosinci 1912 dost příznivé balkánským národům. Později se situace stala méně přehlednou a názory o Balkánu a jeho dalším vývoji bývaly dost rozporné.

⁷⁵ Citováno podle recenze v DNZ, XXXI—I, 17, 24. 1. 1913, 615. Autor recenze poznamenal: Quelch myslí patrně jen na národní války, v nichž je hnací silou úsilí o samostatnost nebo sjednocení národa. Ale co v jiných případech, kdy jde o vykořisťování Maroka, o hegemonii na Balkáně — a když je válka zakrývána národními zájmy?

IV. POKRAČOVÁNÍ PRVNÍ BALKÁNSKÉ VÁLKY. DRUHÁ BALKÁNSKÁ VÁLKA

1. Pokus o mírové řešení poměrů na Balkáně. Druhá fáze války Balkánského čtyřspolku proti Turecku

Podepsání příměří mezi Bulharskem, Srbskem a Černou Horou s Tureckem dne 3. 12. 1912 dávalo naději, že bezprostřední nebezpečí celoevropské války nehrozí. Nyní dostávala slovo diplomacie. V *polovině prosince 1912 byly v Londýně zahájeny dvě konference*: na první se sešli představitelé válčících států, na druhé jednali o *míru a o uspořádání poměrů v jihovýchodní Evropě* představitelé šesti evropských mocností, které podepsaly Berlínskou smlouvu z roku 1878. Jednání nebyla snadná. Delegáti balkánských států žádali, aby Turecko přijalo novou hranici na čáře Midye—Rodosto (tak by zůstalo Porté v Evropě na pevnině jen 6 až 7,5 tisíc km²!) a vzdalo se ostrovů v Egejském moři. Turecko odmítalo tyto požadavky: necítilo se ještě úplně poraženo, protože nadále drželo obklíčené pevnosti Skadar, Janinu a Drinopol. Rusko a dokonce i Rakousko-Uhersko naléhaly koncem prosince 1912 na tureckou vládu v Cařihradě, aby souhlasila s odevzdáním Drinopole Bulharsku; Německo odmítlo účastnit se kolektivního nátlaku na Turecko. Vcelku však velmocí navrhovaly, aby hranice Turecka byla vytčena příznivěji, než žádalo Bulharsko a Řecko.

Jednání byla zkomplikována „*albánskou otázkou*“. Albánci totiž vyhlásili dne 28. listopadu 1912 ve Vloře svůj samostatný stát. Rakousko-Uhersko a Itálie navrhovaly — každá s jinými úmysly —, aby byla vytvořena autonomní Albánie pod pravomocí sultánovou a pod kontrolou velmocí. Na území Albánců však stála srbská vojska, která právě 28. listopadu dobyla přístav Drač, a také Černohorci obléhali Skadar. Tyto skutečnosti dráždily vojenské kruhy Rakousko-Uherska, jehož vláda vyhlásila již v polovině listopadu 1912 částečnou mobilizaci a začala soustřeďovat svá vojska při srbské hranici. Vojenské kruhy habsburské monarchie chtěly tehdy jít až do krajnosti: spoléhaly přitom na pomoc Berlína a na nepřipravenost Ruska.¹ Návrh Rakousko-Uherska na zřízení autonomní Albánie měl tedy především protisrbské cíle: Srbsku tak mělo být znemožněno dostat se k Jadranu.

Požadavky Albánců — aby na jejich území byl vyhlášen samostatný stát — byly pochopitelně spravedlivé. Poněkud nadměrné však byly jejich nároky na území o celkové rozloze 80 000 km²: jejich stát měl zabírat území na severu až do Peče a Prištiny, na východě za Skopji a Bitolu, na jihu pak měly hranice probíhat až u Janiny. Rakousko-Uhersko navrhovalo území o rozloze 40 000 km², kdežto balkánští spojenci byli ochotni

¹ Průběh konferencí v DD, II, 680 ad.

uznat za albánské jen území o 18 000 km². Až teprve dne 22. března 1913 přijala konference velvyslanců šesti evropských států usnesení o vzniku Albánie o rozloze 28 000 km².²

Rakousko-srbské napětí z konce listopadu a v prosinci 1912 vyvolávalo u členů Mezinárodního socialistického byra obavy z dalšího vývoje. Západoevropští delegáti proto očekávali, jaký postoj zaujme rakouská sociální demokracie. Vídeňská „*Arbeiter-Zeitung*“ byla dne 10. prosince 1912 optimistická. Naproti tomu Francouz *Vaillant* se obával výbuchu války a proto navrhoval, aby byla uskutečněna schůzka rakouských a balkánských socialistů. *Adler* však telegrafoval dne 19. prosince do Bruselu: Uklidněte se, situace se jeví méně nebezpečná než kdy jindy. — V dopise z téhož dne, adresovaném Mezinárodnímu socialistickému byru, vytýkal *Adler* jeho představitelům, že příliš podléhají tendenčním zprávám francouzského tisku. Je sice dost příznaků o rozsáhlých válečných přípravách v Rakousku, ale ty mají za úkol Srby jen postrašit. Zdá se, že Rusko nechce riskovat válku. Haličtí Poláci jsou sice ochotni jít do války proti Rusku po boku monarchie, ale celková situace mluví proti nebezpečí války?

V denním tisku bylo možno číst ještě ve dnech 21.–24. prosince 1912, že „doba je vážná“, že „na všech stranách zvedá reakce hlavu“ — a proto se znovu připomínaly závěry basilejského kongresu Socialistické internacionály, této „nebývalé v historii manifestace dělnictva všech národů“. V té době proběhly na území Rakouska stovky a stovky schůzí „pro zachování míru“. V západní Evropě, zejména ve Francii, se pokusili dělníci provést jednodenní generální stávkou na protest proti válečným přípravám. Ale průběh již vzpomínané konference velvyslanců velmocí, která se sešlo v Londýně 17. 12. 1912, přesvědčoval *Vaillant* — psal o tom 24. 12. 1912 —, že se snad příznivé prognózy *Viktora Adlera* přece jen vyplní.⁴

Londýnská konference nepřinášela v lednu 1913 uklidnění — a představitelé velmocí se dokonce rozhořčovali na Turecko, od jehož vlády žádali, aby splnila nároky balkánských států včetně odevzdání *Drinopole* *Bulharsku*. Zároveň se velmocí zasazovaly o to, aby *Srbsko* stáhlo svá vojska z albánského území. *Srbsko* a *Černá Hora* nespěchaly vyslovit s tímto rozhodnutím souhlas. Koncem ledna 1913 se situace na Balkáně zkomplikovala tím, že skupina mladoturecké organizace „*Jednota a pokrok*“ se dostala (dne 23. 1. 1913) znovu k moci a odmítla nároky balkánských států na úplnou likvidaci tureckého území v jihovýchodní Evropě. Znovu se vytvořila napjatá situace a „*Balkán stojí před novou válkou*“ — psalo se v denním tisku. Vskutku *po vypršení příměří dne 3. února 1913 byly zahájeny na balkánských bojištích nové válečné akce*.

Zprávy o obnovení války na Balkáně byly v Evropě přijímány již bez

² *Batowski, Państwa bałkańskie, 198–200.*

³ *Podrobně u Haupta, c. d., 75–78.*

⁴ *Tamtéž, 78.*

onoho vzrušení, které vyvrcholilo na podzim 1912 protiválečnými demonstracemi. V západoevropském buržoazním tisku se ozývaly výtky na adresu Turecka — a jen v Německu a v Rakousku-Uhersku byly vysloveny Turecku sympatie a naopak byli kritizováni balkánští spojenci. Výjimku tvořil v Rakousku-Uhersku radikální tisk slovanských národů, který kritizoval politiku velmocí za poskytování pomoci Turecku. Také čeští sociální demokraté odmítali tehdy „intričky velmocí“, „obojetnost Rakouska i Ruska“ a kritizovali Rumunsko za to, že „nyní chce od Bulharska Dobrudžu, ačkoli po celou dobu války jen intrikovalo“. Český sociálně demokratický tisk se zastával nároků Srbska na zlepšení hospodářských styků s Rakouskem-Uherskem, kritizoval záměry Rakouska s „autonomní Albánií“ a odmítal články těch vídeňských buržoazních (německých) listů, které „vše slovanské šlapou“. Sociální demokraté sice občas přiznali, že na Balkáně dochází k ukrutnostem, ale považovali zprávy evropských novin o „ukrutnostech balkánských armád“ za zveličené a neseriózní. V prvních zprávách o zahájení války o Drinopol se v českém tisku zdůrazňovaly úspěchy Bulharů. České sociálně demokratické listy se zastávali balkánských spojenců, kteří prý „udělali pro mír vše, co se dalo“. Ozvala se však i kritika způsobu obléhání Odrinu-Drinopole.⁵ Ojedinele se vyskytly názory, sympatizující s Tureckem.⁶

Ve vedení Mezinárodního socialistického byra byl nově vzniklou situací na Balkáně a postojem Rakouska-Uherska vůči Srbsku znepokojen opět *E. Vaillant*. Ale *Viktor Adler* znovu uklidňoval Vaillanta. V dopise, který poslal Vaillantovi dne 1. února 1913, oznamoval, že rakousko-uherská vláda přes všechno válečné štvání vídeňských kruhů nechce a nebude vést válku. Pařížské noviny, zejména *Matin*, si vymýšlejí a vytvářejí paniku o možnosti války. Nejde o konflikt mezi Rakouskem a Srbskem, nýbrž mezi Bulharskem a Tureckem. — Vaillant rád přijímal takové zprávy a rád věřil tomu, že rakouští socialisté v případě nového nebezpečí války vyplní svou povinnost beze zbytku, ale přece jen spolu s ostatními francouzskými socialisty sledoval vývoj na Balkáně nadále s obavami. V polovině února 1913 považovali francouzští socialisté situaci v jihovýchodní Evropě znovu za velmi nebezpečnou, a proto navrhovali,

⁵ Podle zpráv *Práva lidu a Rovnosti* z ledna a února 1913. *E. Škatula*, *Válka na Balkáně*, 594 líčil bombardování Odrinu-Drinopole jako příklad „barbarství“, proti kterému protestoval v pařížské „*L'Humanité*“ *Jaurès*, v německé říšské radě interpeloval vládu v této věci *Wendel. M. Pavlovič*, *Zur Belagerung Adrianopolis*, DNZ, XXXI, 20, 14. 2. 1913, str. 713–715 citoval výroky i z ruského tisku, jehož někteří zástupci přiznávali ukrutnosti páchané na tureckých zajatcích. A co se teprve psávalo — dodával *Pavlovič* — v tisku bulharském a srbském proti „proklatým nevěřícím“.

⁶ Italský socialistický deník *Avanti*, 8. 2. 1913 i v jiných číslech považoval pokračování války proti Turecku za „dobývání a loupež“. *Drinopol-Edirne* jako město převážně turecké a mohamedánské mělo patřit Turecku. *E. Škatula*, *Socialistické hnutí*, Akademie, XVII, 5, 220–222.

aby bylo pokud možno co nejdříve svoláno plenární zasedání Mezinárodního socialistického byra s programem: 1. Pokračovat v akcích, dohodnutých na kongresu v Basileji. 2. Navrhnout opatření proti ofenzivě militaristického imperialismu a proti novému zbrojení zejména v Německu a ve Francii.

Představenstvo německé sociální demokracie nepovažovalo tehdy za nutné svolávat schůzi pléna MSB, ale souhlasilo s návrhem, aby byla podniknuta společná německo-francouzská akce proti růstu zbrojení v obou státech. Vskutku po krátkém jednání mezi zástupci německých a francouzských socialistů byl vydán společný manifest proti militaristickým záměrům a proti zbrojení. Situace na Balkáně sama o sobě už nevbuzovala takové obavy jako dříve. V prostředí MSB se ovšem vědělo a vidělo, že Balkán nadále představuje zdroj neklidu v Evropě, ale představitelé Socialistické internacionály věřili, že lze na Balkáně uzavřít mír anebo válku lokalizovat.⁷

Průběh války na Balkáně v druhé polovině února a v první polovině března 1913 vskutku *nezavdával příčiny k obavám*, že snad dojde k evropskému konfliktu. Obě válčící strany — spojenci i Turecko — spekulovaly na únavu. Ně kterým pozorovatelům se zdálo, že Turecko je ve výhodnějším postavení, protože drželo pevnosti Skadar, Janinu a Drinopol. Prodlužování válečného stavu dávalo podněty k úvahám o velkých a zbytečných obětech. Také v českém sociálně demokratickém tisku se občas psalo o „bestiálnosti války na obou stranách“. Válka se protahovala, ale — anebo právě proto — panika o nebezpečí vzniku celoevropského konfliktu již nevznikala. V posledním týdnu března 1913 byly pak přijaty zprávy o dobytí Drinopole dne 26. března 1913 spojenými vojsky bulharskými a srbskými i v západním tisku s uznáním pro výkon bulharských vojáků a srbského těžkého dělostřelectva.

A pochopitelně byly zprávy o dobytí Drinopole přijaty se sympatiemi a nadšením v prostředí rakousko-uherských Jihoslovanů a v Čechách i na Slovensku. Český sociálně demokratický tisk referoval o této události takto: „Skvělý úspěch bulharsko-srbský.“ „Po skvělém úspěchu pochod na Cařihrad.“ Reakce části českých sociálně demokratických listů se někdy nelišila od nálad maloburžoazního radikálního tisku. Dobytí Drinopole — to byla „radostná zvěst pro všechno Slovanstvo“, byl to „úspěch osvobozovacího boje spojenců“ atd. „Proto tak zrudlí závistí všichni ti nepřátelé Slovanstva.“ Brněnská „Rovnost“ se těšila z toho, že „mnohomluvná jindy žurnalistika německá, která každý nepatrný posun vojsk tureckých do světa rozkřikla, pádem Drinopole najednou oněměla.“ V důsledku pádu Drinopole „zasazena byla germánské litici krutá rána“.⁸

⁷ Haupt, c. d., 79—80.

⁸ Právo lidu a Rovnost z 27.—29. března 1913. E. Škatula, Válka na Balkáně, 602 komentoval dobytí Drinopole jako „veliké vítězství Bulharů“ i jako „jejich

Po pádu domněle nedobytné a pro osmanskou říši tak důležité pevnosti stal se odpor tureckých vojsk beznadějný. Porta proto přijala dne 1. dubna 1913 podmínky uzavření míru, který předložila oběma bojujícím stranám velvyslanecká konference již 22. března. Dne 6. dubna 1913 souhlasili s jednáním i balkánští spojenci — a tak děla na bulharsko-turecké frontě v polovině dubna 1913 umkla. Na Balkáně sice ještě nenastal klid — na území Albánců u Skadaru i jinde se ještě bojovalo, ale bylo jasné, že Turecko je definitivně poraženo. Nebylo proto divu, že se socialističtí autoři znovu vyslovovali o tom, jaké sociální a politické důsledky přineslo a přinese vítězství balkánských států nad Tureckem.

2. Socialistické hodnocení výsledků první balkánské války

Nejdříve vysvětlíme stanovisko balkánských sociálních demokratů. Především zdůrazníme tu skutečnost, že *socialisté balkánských států* nepodlehli ani perzekuci buržoazie, ani prohloubeným nacionalistickým náladám mladoburžoazních mas svých národů a že setrvali i na jaře 1913 na svých pozicích z podzimu 1912: *nadále pokračovali ve své agitaci za mír a proti nacionalismu, proti válce a za utvoření balkánské federativní republiky*. Bulharští a srbští sociální demokraté i v březnu a dubnu 1913 poukazovali na to, že válka na Balkáně znemožňuje sjednocení národů a naopak je rozděluje. D. Blagoev prohlásil 15. března 1913: *My, sociální demokraté, jsme byli jediní, kdož jsme bojovali za mír, proti válce. My jsme předvíдали, kam povede politika války za rozdělení Turecka.*⁹

Výsledky I. balkánské války charakterizoval Blagoev takto: Což dosáhla válka na Balkáně národního sjednocení a svobody porobených národů? Nebylo dosaženo ani jednoho, ani druhého. Vojenský balkánský spolek mohl pouze vypudit Turky z jejich evropských provincií, ale ani zde neuspěl zcela, protože nejdůležitější místa, Cařihrad a Dardanely, zůstávají v tureckých rukou. A „osvobození“ v Makedonii jsou vystaveni novému jařmu.¹⁰ Blagoev, Kirkov a další předáci bulharských těšňáků vysvětlovali bulharskému dělnictvu — u příležitosti 1. května 1913 i jindy —, že válka zostrila především konflikty mezi balkánskými státy a že hrozí nová válka. Zároveň se postavili bulharští těšňáci odvážně proti kampani domácích buržoazních kruhů, které požadovaly od Srbska a Řecka přiznání územních nároků na jednotlivé oblasti Makedonie. Na začátku května 1913, kdy v Bulharsku probíhaly protestní schůze nacionalistických kruhů proti dosavadním balkánským spojencům, upozorňoval Blagoev především na nebezpečí nacionalismu domácí buržoazie a pak i na nacionalismus u sousedů. „Včerejší spojenci seskupují dnes vojska jeden proti druhému“ — tak charakterizoval Blagoev celkovou situaci na Balkáně.¹¹

ohromnou ztrátu“, protože v bulharských rodinách i u srbských matek je vítězství zaznamenáno krvavě.

⁹ Blagoev, Sáčinenija, 16, str. 30.

¹⁰ Blagoev, Sáčinenija, 16, str. 35.

Podobně jako bulharští těšňaci odmítali velkobulharský šovinismus, kritizovali i srbští sociální demokraté velkosrbské záměry své buržoazie proti Makedonii i proti Albánii. *Tucović, Popović* i jiní se vyslovovali tehdy na jaře a v létě 1913 několikrát o „makedonské“ i „albánské otázce“ důsledně z proletářských internacionalistických pozic.

Stručně lze říci, že srbští sociální demokraté považovali rozdělení Makedonie mezi jednotlivé balkánské státy za zhoubné pro další sociálně ekonomický vývoj celé společnosti na území Makedonie. Soluň jako přístav na Egejském moři neměla být ani řecká, ani bulharská nebo srbská, ale měla sloužit celému Balkánu. Srbští sociální demokraté proto počítali s Makedonií jako s autonomním celkem v příští balkánské federaci.¹²

O stanovisku balkánských socialistů se v západní Evropě vědělo. Mezinárodní socialistické byro uveřejňovalo i v roce 1913 ve svých bulletiních a jiných tiskovinách dopisy a výzvy sociálně demokratických stran a skupin ze Srbska, Bulharska, Rumunska, Bosny-Hercegoviny a Soluně proti válce, proti militarismu a proti vzájemným sporům vlád balkánských států.¹³ Z komentářů některých sociálně demokratických časopisů německých, rakousko-uherských a českých poznáváme, že se v mezinárodním socialistickém hnutí vědělo o těžkém postavení balkánských sociálně demokratických stran a jednotlivých jejich představitelů, vědělo se o jejich statečném postoji proti domácím nacionálním vášním — a byly známy i jejich názory o zhoubných důsledcích války na ekonomiku jednotlivých zemí a na postavení lidu válčících států včetně „osvobozeného“ území. V evropských socialistických časopisech se vědělo o Blagoevovi, o Tucovićově kritice zbytečného prolévání krve při obléhání Skadaru, o protiválečné činnosti rumunských socialistů a zejména o aktivitě dr. Rakovského atd.

Protiválečné stanovisko balkánských sociálních demokratů, jistě správné, všeobecně uznávané a také obdivované, nemusilo však dávat vhodný a správný návod odpovědi na otázku, jak hodnotit nové skutečnosti v jihovýchodní Evropě, co očekávat nejen v politické, ale i v sociálně ekonomické sféře od vítězství balkánských států nad Tureckem zejména na území osvobozeném od turecké nadvlády.

Zatímco *balkánští sociální demokraté převážně hodnotili válku proti Turecku a její výsledky kriticky a skepticky, viděli jihoslovanští a čeští socialističtí autoři v Rakousko-Uhersku ve vítězství Srbska, Bulharska*

¹¹ Tamtéž, str. 47. Vedení bulharských těšňaků přaznávalo některé kladné důsledky války pro další rozvoj kapitalismu na dobytém území Makedonie a Trákie, ale vcelku byly výsledky První balkánské války hodnoceny negativně. „Strana nemohla podat takové správné a důkladné hodnocení, jaké dal Lenin“ — tak hodnotí názory těšňaků Istorija na Bálgarija, II, 269.

¹² Přehled názorů D. Tucoviće a D. Popoviće uvádí O. Ivanovski, *Balkanskite socijalisti i makedonskoto prašanë*, Skopje 1970, 330–331, 344–345 a 353–363. — *Istorija Vtorogo Internacionala*, II, 278–279.

¹³ Haupt, *La Deuxième Internationale 1889–1914*, Paris 1964, 332–336.

a *Cerné Hory „buržoazní revoluci“*, „osvobození utlačovaného lidu“ apod. Chorvatský socialistický publicista J. Demetrović nazval toto *vítězství slovanských balkánských států nad Tureckem „jihoslovanskou měšťanskou revolucí“*. Demetrović sice odsuzoval válku jako metodu osvobozování národů, ale příkládal více balkánských států proti Turecku více „nacionální“ než „imperialisticky dobývačné cíle“. Podle Demetroviće měl západoevropský proletariát odmítat zásadu status quo všude ve světě a pracovat ve prospěch i „nehistorických“ či zaostalých národů.¹⁴ Názory četných jihoslovanských a také českých sociálních demokratů o válce na Balkáně byly často anebo hodně poznamenány všeobecně proslovanskými a protibulharskými náladami i protiněmeckými a protimaďarskými averzemi, které sice v podstatě odrážely demokratické potřeby lidu slovanských národů habsburské monarchie, ale byly zároveň ovlivněny měšťáckým radikálním nacionalismem. V několika článcích „*Rovnosti*“, „*Práva lidu*“ i „*Akademie*“ zjišťujeme vliv tohoto všeobecného „všeslovanství“, které v buržoazních a maloburžoazních listech nabývalo směšné podoby.

V Německu vyslovil zajímavý názor o možných důsledcích vítězství balkánských států nad Tureckem jeden z „mladších“ funkcionářů SPD, G. Ledebour. Ten komentoval již koncem března 1913 názory části německého a západoevropského tisku o vzniku „nové velmoci“, resp. o „druhé slovanské velmoci“ — totiž o vzniku Balkánského spolku —, která se domněle postaví v případě evropské války na stranu Ruska, jako nesprávné.

Ledebour sám odhadoval, že balkánské státy i s Rumunskem a novou Albánií by mohly mít 14 až 21 miliónů obyvatel, což by jistě byl značný počet. Ale Ledebour nevěří, že všechny tyto státy utvoří jednotný spolek, a pokud by takový vznikl, nebude moci pěstovat žádnou agresivní politiku. Ledebour se obával, že Makedonie zůstane nadále bojištěm všech proti všem a při rozdělení Makedonie dojde ke konfliktům. Tuto prognózu mu potvrzoval spor Bulharska a Řecka o držení Soluně. Takže je směšné hovořit o balkánském spolku jako o velmoci a o jeho „panslavistické politice“. Vůbec všechny řeči v Německu o panslavismu jsou směšné a mají za cíl odůvodnit zvýšené náklady na zbrojení.¹⁵

O balkánské problematice se rozepsal v dubnu 1913 znovu V. I. Lenin, který především reagoval na projevy ruského buržoazního tisku, propagujícího panslavistický nacionalismus. V krátkém článku „*Balkánská válka a šovinismus*“, napsaném opět pro „*Pravdu*“, hodnotil Lenin první balkánskou válku jako „jeden článek v řetězu světových událostí, které znamenají zhroucení středověkých pořádků v Asii a ve východní Evropě“. Lenin soudil, že „historickým úkolem balkánských národů byly vytvořit

¹⁴ J. Demetrović, Die Südslawen und die Weltpolitik, DK, VI, 6, 1. 3. 1913, str. 271–279. Demetrović kritizoval vystoupení V. Adlera v Bruselu ze dne 28. 10. 1912 za to, že považoval zásadu statu quo za „výhodnou“.

¹⁵ G. Ledebour, Ein fadenscheiniger Rüstungsvorwand, DNZ, XXXI–I, 26, 28. 3. 1913, 929–934

sjednocené národní státy na Balkáně, svrhnout jařmo místních feudálů a definitivně osvobodit balkánské rolníky všech národností od statkářského jha“. Tento úkol byl však splněn válkou a nikoli revolucí: výhodnějším řešením poměrů na Balkáně by bylo ustavení federativní balkánské republiky, která by nastolila důsledný demokratismus a která by tak znemožnila rozmach nesvárů, národní porobu a podněcování náboženských různic. K provedení takového cíle proletariát balkánský nestačil. Byl příliš slabý, působily tu dále reakční vlivy a zásahy buržoazí evropských států i domácích dynastií.¹⁶

K hodnocení výsledků první balkánské války se vrátil koncem dubna 1913 také O. Bauer. Bauer si uvědomoval „hrůzy války“ na Balkáně i mimo Balkán, ale *nadále považoval „osvobození“ Makedonie a části Trákie z tureckého panství za „sociální revoluci“*. „Turecký feudalismus padá, měšťácký vlastnický pořádek nastupuje na jeho místo, začíná kapitalistický vývoj těchto zemí.“ Bauer předpokládal, že *na území osvobozeném od Turků proběhnou agrární revoluce*, ale makedonští rolníci ji zaplatí draho a čeká je proletarizace. V důsledku rozvoje dopravních cest dojde k rychlejší industrializaci, a to ovlivní i vývoj dělnického hnutí. I když válka nepřinesla sociální osvobození lidu, přece jen ve svých důsledcích znamenala buržoazní revoluci.¹⁷

S projevy sympatií pro Jihoslovaný hodnotil vítězství balkánských států nad Tureckem říšskoněmecký sociální demokrat H. Wendel, který byl přesvědčen, že „panství Turků v Evropě bije poslední hodina“. Wendel kritizoval postoj „mnoha denků sociálně demokratických stran“ za to, že přijímaly „zprávy o vytlačení Osmanů z Evropy... s nepřilíš ukrývanými projevy lítosti“: zejména Jaurès se taktó vyslovoval v „L'Humanité“, upozorňoval Wendel.

Wendel považoval tuto „turkofilií“ za překonanou. Turkofilství bylo oprávněné v době, kdy byl ruský carismus jediným uchazečem ve východní otázce a zároveň nejvíce nebezpečným nepřítelem každé evropské revoluce. Tehdy se jevíli Turci, tito nejtuzší odpůrci dobovatelské politiky carismu, rozenými spojenci revoluční dělnické třídy západní Evropy. To dnes neplatí. Vůbec panství Turků znamenalo pro ovládané země smrt a ustrnutí. Když jsou nyní tito příživníci (Osmané) z Evropy vyháněni, pak to znamená zrušení feudalismu v jihovýchodní Evropě a jeho nahrazení měšťáckým právním pořádkem, rozvinutí všech hospodářských sil tráckolyrského poloostrova, vývoj balkánských států k industrializaci a tím i probuzení mas Balkánu k socialismu. Představuje-li válka na Balkáně měšťáckou revoluci, pak této revoluci bude v patách následovat jako všude proletářská revoluce.“¹⁸

Za vítězné pozdvižení balkánských národů proti cizáckému panství“ považoval první balkánskou válku také maďarský socialistický autor

¹⁶ Lenin, Balkanskaja vojna i buržoaznyj šovinizm, Pravda, 29. 3. 1913, Sočinněnija, 23, str. 38–39.

¹⁷ O. Bauer, Nach dem Balkankrieg, DK, VI, č. 8 (psáno 24. 4. 1913), str. 337–346.

¹⁸ H. Wendel, Zwischen Krieg und Krieg, DNZ, XXXI–II, 32, 9. 5. 1913, str. 185 až 189.

Jozsef Pogányi, který si ve své brožurce o balkánské válce zároveň kladl otázku: „Kdo bude následovat rozpad Turecka?“ Pogányi, odvolávaje se na práce Kautského, Bauera, Grünberga i na autory bulharské a srbské, soudil, že válka balkánských států proti Turecku měla „příznivé důsledky pro slovanské obyvatelstvo v Makedonii“ a že „dělení Turecka a vynoření národních problémů ve východní Evropě neproběhlo ani v Uhrách bez účinku“.¹⁹

Jak je zřejmé, hodnotili němečtí, rakouští, ruští a maďarští socialističtí autoři první balkánskou válku jako „osvobození slovanského obyvatelstva“ a jako „buržoazní revoluci“, resp. jako „měšťáckou revoluci“ apod. Zmínění i další jiní autoři přitom kritizovali samu válku a její následky (ohromné oběti), poukazovali na vzájemné spory spojenců o rozdělení kořisti apod. Mnozí z uvedených nebo jiných autorů dokonce kritizovali jednání velmocí a především Rakousko-Uherska o „albánské otázce“ mimo jiné i proto, že ve snahách o ustavení albánského státu viděli protisrbské záměry.

„Nerozřešená otázka albánská“, „otázka albánských hranic“, osud pevnosti Skadar — to vše vzbuzovalo pozornost socialistických autorů od února—března 1913. Český a jihoslovanský socialistický tisk v Rakousko-Uhersku zastával kritické a odmítavé stanovisko vůči rakousko-uherským záměrům se samostatnou Albánií již v prosinci 1912. Na jaře 1913 se znovu psávalo o tom, že Rakousko-Uhersko postupovalo ve prospěch Albánie „ze staré zášti proti balkánským Slovanům, jimž nechce dopřátí albánské kořisti z obavy, že by velké balkánské státy mohly být přitažlivé i pro rakousko-uherské Jihoslovany, jejichž osud v říši není záviděníhodný“.²⁰ Rozhodnutí velmocí o Skadaru, který měl být součástí Albánie, rozhořčovalo část českého sociálně demokratického tisku proti evropské diplomacii, která „páchala 30 let zločiny proti balkánským Slovanům“.

Pochopitelně nepovažujeme tyto názory za návod k hodnocení „albánské otázky“. U nás se totiž v letech 1912—1913 nevědělo dostatečně o postavení Albánců. Část českého buržoazního tisku dokonce přijímala názory, že Albánci jsou ještě divocí, loupeživí a ukrutní. V české sociální demokracii se tehdy zastal Albánců E. Škatula, který poznal alespoň částečně život Albánců při své cestě přes Makedonii na podzim 1912. Napsal o nich: „Ze Albánci, turecky zvaní Arnauti, národem jsou, o tom nemůže být pochyby.“ A jsou-li národem, pak „mají právo na národní existenci. Půjde jen o to, vymezit hranice této národní existence, uvést je v soulad s hranicemi nového a rozšířeného Srbska, Bulharska a Řecka.“ Na podporu svého stanoviska citoval Škatula názory dopisovatele „Petrohradských vědomostí“ a také stanovisko sarajevského sociálně demokratického časopisu „Glas slobode“.²¹

¹⁹ J. Pogányi, *Balkanski rat i austro-ugarski imperijalizm*. Prevod sa mađjarskog, Budapest 1913, str. 41 ad.

²⁰ *Rovnost*, 16. 2. 1913, č. 39, str. 1.

²¹ Škatula, *Válka na Balkáně*, str. 300. — Glas slobode napsal 25. ledna 1913: „Je pozoruhodné, že měšťácké (jihoslovanské) listy nejsou v názoru na autonomii Al-

V prostředí německorakouské sociální demokracie se rozepsal o „boji o Albánii“ O. Bauer již v prosinci 1912 a vrátil se k této tematice koncem dubna 1913. V prvním článku z prosince 1912 konstatoval Bauer nejdříve krach starých plánů některých rakousko-uherských autorů na ovládnutí západní poloviny Balkánu se Soluní. Náhražkou těchto cílů Rakousko-Uherska je nyní „albánská otázka“, v níž se jednak Rakousko a také Itálie postavily proti plánům na rozdělení území obývané Albánci mezi Srbsko a Řecko. Bauer vysvětlil podrobně celkové poměry albánských kmenů a vznik i další vývoj albánského národního hnutí, obtíže vnitřní i zahraniční aj.²²

Od konce března a v dubnu 1913 napětí na Balkáně zesílilo v důsledku postoje habsburské monarchie proti Černé Hoře, která nepřestávala obléhat Skadar. Dne 6. dubna 1913 vyhlásilo Německo solidaritu s Rakousko-Uherskem, a to zřejmě nutilo i západní státy a také Rusko, aby se připojily ke společné blokadě černohorského pobřeží. Srbsko kapitulovalo dne 11. dubna, kdy odvolalo od Skadaru svá pomocná vojska. Černohorci pokračovali v obléhání pevnosti, jejíž velitel se jim dokonce dne 23. dubna vzdal. Ale nakonec — začátkem května — odvolal vojska od Skadaru i černohorský král Nikola. Evropa si oddychla, ale Rakousko-Uhersko získalo nové nebo ještě zásadnější staré nepřátele.

Na tuto situaci, jež vznikala v důsledku postoje Černé Hory a jejich nároků na Skadar a přilehlé pobřeží, reagoval O. Bauer novým článkem pod názvem „Po válce na Balkáně“. Bauer zde znovu zkritizoval rakousko-uherskou politiku na Balkáně za to, že prosazovala samostatnost Albánie za cenu velkých nákladů na mobilizaci a za cenu desorganizace národního hospodářství. Bauer v zásadě souhlasil se samostatností Albánie, ale pochyboval o možnosti klidného vývoje této země, kterou považoval za velmi zaostalou. Pro demokratické síly v Rakousko-Uhersku a v Itálii by nyní mělo platit heslo „Ruče pryč od Albánie!“, „Albánie, Albáncům!“²³

Také H. Wendel referoval v dubnu 1913 o „nešťastné albánské otázce“ s kritickým zaměřením proti Rakousko-Uhersku a kupodivu i záporně ve vztahu k Albáncům. Wendel vcelku sympatizoval s postupem Srbů a Řeků k Jadranu (přes území obývané Albánci) a posuzoval odpor Rakousko-Uherska proti obsazení jadranského pobřeží Srbskem jako strach

bánie jednotné. Chorvatský orgán chová k Arnautům sympatie, zatímco srbský tisk jim nemůže přijít na jméno. Stanovisko nás balkánských socialistů je toto: Zřízení balkánské republiky! Jsme tedy i pro autonomii Albánců. Oni se za nezávislost bilí. Leží nám na srdci svoboda Albánců stejně jako svoboda Srbů. Albánci chybili, že se samovolně uchýlili pod protektorát Rakouska. Tím mezi nimi a balkánskými národy vytvořen antagonismus.“ Škatula, str. 310.

²² O. Bauer, Der Kampf um Albanien, DK, VI, 3, 1. 12. 1912, 107–112.

²³ O. Bauer, Nach dem Balkankrieg, DK, VI, 8, 1. 5. 1913, 337–344.

Rakousko-Uherska ze vzrůstu moci Srbska a ze vzrůstu síly jeho přitažlivosti na rakousko-uherské Jihoslovany. Správné řešení je svébytnost Albánců v rámci balkánského svazu.²⁴

3. Jihoslovanská otázka v Rakousku-Uhersku

Vítězná válka balkánských států proti Turecku přinesla velké starosti vládcům Rakousko-Uherska mimo jiné anebo zejména také proto, že se v *habsburské monarchii prohloubila „jihoslovanská otázka“*. Zmínili jsme se již o tom, jak reagovali rakousko-uherská Jihoslované na podzim 1912. Vážnost situace si uvědomovali i rakousko-uherská socialisté, v tom i němečtí. V lednu 1913 napsal K. Renner, že „již od pěti let nás (!) zaměstnává, dráždí a tísni jihoslovanská otázka“. Renner odsuzoval ztráty na národním důchodu rakousko-uherského soustátí v důsledku válečného zbrojení a v důsledku hospodářských krizí z let 1908–1912, kdy právě jihoslovanská otázka „přivedla nás Rakušany po dvakrát až skoro ke světové válce“.

Co je tedy třeba dělat? Renner vytýkal rakousko-uherským vládám, že zmeškaly příležitost vyřešit vztahy mezi národy habsburské říše, že okupace Bosny-Hercegoviny podráždila Srbsko, že procesy v Záhřebu urážely zase Chorvaty a že nyní (na přelomu let 1912–1913) uráží Rakousko-Uhersko jižní Slovany nepřátelskými cly v zahraničním obchodě a vnitřní politikou útisku bána Cuvaje v Chorvatsku. Rennerovi se zdála situace velmi vážná. Rakousko si musí uvědomit, že Jihoslované představují nyní 7,9 miliónů vítězů a 7,7 miliónů dalších osob, rozdělených mezi Vídeň a Budapešť, jejichž zástupci ve vídeňském parlamentě obstruují, v Budapešti absentují a v Sarajevě dělají pouliční randály.²⁵

Zásadu „rozděl a panuj!“, kterou používá Rakousko vůči Jihoslovánům, kritizoval začátkem března 1913 chorvatský publicista J. Demetrovič, který poukazoval na to, že od konce 19. století sílí idea jednoty Srbů a Chorvatů a že rakousko-uherská Jihoslované jsou nadále drženi v přežitých politicko-ekonomických formách státní moci. Jihoslovanská buržoazie hledá řešení v trialismu nebo ve federalismu. Ale jihoslovanská otázka přestává být jen rakousko-uherskou záležitostí a stává se otázkou evropské a světové politiky. Rakousko-uherská sociální demokraté by měli

²⁴ H. W e n d e l, Um Albanien, DNZ, XXXI–II, 27, 4. 4. 1913, str. 1–5. V únoru 1914 se zmínil W e n d e l (Mazedonischer Salat, DNZ, XXII–I, 20, 13. 2. 1914, 713 až 716) o „albánské otázce“ znovu, a to v tom smyslu, že tato otázka není „principiální otázkou mezinárodního socialismu“ a že „západoevropská dělnická třída nemá žádný důvod se zapalovat za »svobodu Albánců«. Marx s Engelsem jako zakladatele vědeckého socialismu by určitě považovali – pokračoval Wendel ve svých úvahách – Albánce za nositele kontrarevoluce, jakými byli kdysi Keltové ve Skotsku, Bretoňci ve Francii a Baskové ve Španělsku. Albánci sloužili Osmanům proti slovanským rájům v Makedonii. Nyní zase Rakousko a Itálie oddělují Albánce od vyspělejších Srbů a Řeků.

²⁵ K. R e n n e r, Österreich und die Südslawen, DK, VI, 4, 1. 1. 1913, 145–149.

věnovat jihoslovanské otázce větší pozornost, měli by jako silnější pomoci slabším v jejich růstu bez ohledu na stávající hranice.

Demetrović upozorňoval zejména na to, že jihoslovanská otázka „není ještě ukončena“ a že heslo balkánských socialistů „Balkán Balkáncům!“ je namířeno i proti kapitalistické Evropě. Zejména Srbové nyní vidí nejhoršího nepřitele Jihoslovanů právě v Rakousku mimo jiné i kvůli postoji Rakouska-Uherska k Albánii. Balkánský spolek jako demokratická federace, k níž snad dojde, bude v budoucnu přitahovat všechny Jihoslovanů v Rakousko-Uhersku. Rakousko-Uhersko se buď stane druhým Svýcarskem, připustí k vládě i jihoslovanské měšťácké třídy a umožní všem národům na Balkáně stejná práva, anebo se stane jen přechodným vývojovým stupněm na cestě k jednotě a samostatnosti jednotlivých národů.²⁶ Demetrović varoval před novým nebezpečím „světového požáru“, ale své úvahy pronášel více z pozic „měšťanských tříd jižních Slovanů“, příliš přisuzoval buržoazii jihoslovanských národů „revoluční smýšlení“ a málo vycházel ze stanoviska třídního a internacionálního. — Naproti tomu skupina levých srbských a jugoslávsky smýšlejících socialistů, kteří vydávali v Budapešti časopis „Nova borba“, ukazovala velmi otevřeně na nutnost „cesty sociální revoluce“ ke svobodě jihoslovanských národů, které musí utvořit „federaci socialistických republik“.²⁷

Stížnosti Jihoslovanů na politiku Rakousko-Uherska a proti útisku v habsburské monarchii pokračovaly i v dubnu–květnu 1913. V říšské radě vystoupil dne 15. května poslanec *Biankini*, který se označil za zástupce „rakouských makedonských Jihoslovanů“: tak chtěl charakterizovat postavení Jihoslovanů v Rakousko-Uhersku. Další jihoslovanský poslanec *Čingrija* prohlásil dne 24. května výhrudně, že „balkánské události nás ovlivnily“ a „daly nám sebedůvěru v budoucnost našeho (jihoslovanského — J. K.) národa“.²⁸

Vítězství balkánských států nad Tureckem ovlivnilo vůbec politický život Rakouska-Uherska na jaře 1913 natolik, že by bylo možné i vhodné věnovat postavení habsburské monarchie zvláštní pozornost. „Balkánská politika“ habsburské monarchie byla neúspěšná a této skutečnosti se vysmíval i *Ig. Daszyński*, poslanec za polskou sociálně demokratickou stranu v Haliči. *Daszyński* v jedné řeči uvedl, že „v březnu 1913 se celá Evropa smála Rakousku kvůli Skadar“.²⁹ „Válečná strana“ ve Vídni vskutku reagovala na černohorské obléhání Skadaru velmi popuzeně a naléhala na vládu, aby bylo proti Černé Hoře a proti Srbsku zakročeno vojensky. V období od 4. do 10. dubna se v Rakousku znovu žilo „ve vážnějších chvílích, než si uvědomujeme“ — tak hodnotila celkovou si-

²⁶ J. Demetrović, *Die Südslawen und die Weltpolitik*, DK, VI, 6, 1. 3. 1913, str. 271–279. Redakce připojila k článku poznámku, že „nesouhlasí se všemi názory autora“.

²⁷ Ju. A. Pisarev, *Osvoboditel'noje dviženije jugoslavjanskich narodov Avstrii-Vengrii 1905–1914 gg.*, Moskva 1962, str. 271.

²⁸ Stenographisches Protokoll des Hauses der Abgeordneten (dále SP), XXI. Session, IV. B. str. 7022 a 7178.

²⁹ *Daszyński* na říšské radě dne 26. 5. 1914. SP, XXI. Session, 146. Sitzung, B., IV. str. 7220.

tuaci brněnská „Rovnost“.³⁰ Válečné nálady německorakouských národních kruhů i části kruhů dvorských vrcholily ve dnech 22. a 23. dubna, když turecký velitel Skadaru kapituloval před Černohorci. „Na hlavu Berchtoldovu se hrnuly výčitky, že zavlekl svou nerozhodností říši do nejhorší potupy a vydal ji na pospas posměchu všeho »zlodějstva« jihoslovanského. Ozvaly se hlasy, že Rakousko bude právem označeno za mršinu a nemocného muže Evropy, hodného osudu Turecka, nevzmuží-li se ani nyní k ráně proti Srbům.“³¹ Vláda Rakouska-Uherska pak vskutku veřejně prohlásila, že její vojsko zakročí proti Černé Hoře i v tom případě, že by se velmoci nezúčastnily vojenského nátlaku.

Srbsko a Černá Hora nakonec od Skadaru odstoupily a Srbsko se vzdalo i přístavu Drače. Ale prestiž Rakousko-Uherska se tím ve světě nikterak nezlepšila. Dopisovatel buržoazního německého časopisu „Frankfurter Zeitung“, který popisoval odmítavě a ironicky válečné nálady ve Vídni, nazval svůj článek příznačně: „Österreichische Katastrophopolitik“.

V citovaném článku se dovídáme, že tyto nálady nebyly projevem snad jen hospodské společnosti, ale že šlo i o názory „státuvěrného občanstva, stojícího na nevlivnějších místech politiky všech směrů“. Autor dále popisoval, jak se ve Vídni v dubnu a na začátku května 1913 volalo po zničení „panslavismu“, jak se mluvilo o podrobení malých sousedů, o rozbití ruské říše na řadu samostatných států atd. Argumentovalo se, že oddalování rozhodného boje mezi panslavismem a němečtím ohrožuje existenci Rakousko-Uherska. Autor k těmto náladám poznamenal, že zřejmě „bije osudová hodina habsburské monarchie“, která není s to vyřešit žádnou vnitřní otázkou: česko-německé vyrovnání ztroskotalo, nedařilo se ani zabránit sporům polsko-ukrajinským, německo-slovinským a maďarsko-chorvatským. „Rakousko místo záruky míru se stává novým Tureckem a jablkem sváru mezi mocnými sousedy.“³²

Koncem května 1913 se ozval také K. Kautsky, který zase zkritizoval říšskoněmeckou vládu za to, že se v zahraniční politice spojovala právě s těmi státními spolky, jejichž existenční podmínky jsou neslučitelné s moderními národy a jejichž jedinou životní možnost tvořila nehybnost v jejich celém vývoji, totiž status quo. Není snad třeba dodávat, že Kautsky měl na mysli Turecko a také Rakousko-Uhersko.

Evropské Turecko mizí a na jeho místo nastupuje Rakousko, aby nyní ono hrálo roli „nemocného muže“. Tato jeho choroba může trvat poněkud déle, ale mezinárodní situace je nabita tolika zápalnými látkami, že tento proces nemoci může být zrychlen. Rakouští státníci nejsou s to postavit se proti nebezpečí v nové situaci. Nedovedou srazit uherské junkery, kteří jsou rovnocenní pruským junkerům v umění potlačovat národy. Albánie, toto nové dílo rakouských státníků, bude asi hřebíkem do jejich rakve, protože vyvolá konflikt s Itálií. Každý boj, do něhož se Rakousko zaplete, postaví na nohy Srbsko anebo i Rumunsko, které přece má své tři milióny „neosvobozených bratří“ v Rakousku-Uhersku. Je tu dále 5 miliónů Srbochorvatů

³⁰ Rovnost, 8. 4. 1913, č. 81, str. 2. — Rovnost tu mimo jiné reagovala na projev německého kancléře Bethmann-Holwega.

³¹ Š u s t a, Světová politika, VI, str. 201.

³² V e r u s, Na šikmé ploše, Akademie, XVII, 8, květen 1913.

uvnitř černožlutých hraničních sloupů. Vnitřně rozhárané Rakousko bude mít co dělat, aby se ubránilo tomuto nepříteli, bude-li tento postupovat svorně.³³

Podobnou prognózu o tom, že po Turecku přijde na řadu rozpad Rakousko-Uherska, vyslovovali v květnu 1913 a později i někteří představitelé sociálně demokratických stran v Rakousku-Uhersku. Na slovinské sociální demokraty působily události na Balkáně z podzimu 1912 a jara 1913 jako pobídka ještě kritičtějšího pohledu na poměry v Rakousku-Uhersku, než tomu bylo dříve. V prostředí Jihoslovenské sociálně demokratické strany zesílily snahy po získání větší míry politických svobod pro Slovinci a pro další jihoslovenské národy v Rakousku-Uhersku. Upouštělo se od zjevného austromarxistického pohledu na řešení národnostní otázky v rámci habsburské monarchie v duchu tzv. tivolské revoluce z roku 1909. Slovinští sociální demokraté sice neodmítali skutečnost, že se Rakousko-Uhersko zajímá o Balkán, ale ty názory, podle nichž se mělo stát Rakousko slovanskou a také balkánskou velmocí, komentovali nyní na jaře 1913 takto: Rakousko může být slovanské nebo i balkánské, ale pak přestane být Rakouskem! Tak se vyjádřil H. Tuma v „*Našich zapiskach*“.³⁴

Ale orientace na rozbití Rakouska či na jeho rozpad v prostředí slovinských sociálních demokratů nezvítězila. Vliv událostí na Balkáně zradikalizoval smýšlení Slovinců hlavně v tom smyslu, že se častěji žádalo zřízení „svobodného svazu rakouských národů“. „Zarja“ o tom napsala: Balkánské národy bojují o svá politická práva a svobody. Ještě více potřebná jsou tato práva národům Rakouska. Je proklamováno heslo „Za federaci balkánských národů!“. Také my potřebujeme svobodný svaz rakouských národů. Rakousko v podobě autonomních národů a demokratický balkánský spolek – to je cesta k vzájemnému přátelství.³⁵

Čeští sociální demokraté se vysmívali v květnu 1913 tvrzení vídeňského vládního časopisu „Die Reichspost“ o tom, že „v partii na velké šachovnici Evropy získalo na Balkáně Rakousko“. F. Soukup naopak ve svém projevu v říšské radě dne 20. května 1913 prohlásil, že „na balkánských bojištích zůstaly ležet vedle sebe Turecko i Rakousko-Uhersko“.

Soukup pranýřoval postoj Rakouska-Uherska vůči Jihoslovanům a kritizoval rakousko-uherskou vládu za to, že odmítala nároky Černé Hory na Skadar a nároky Srbska na Drač. Poukazoval zároveň na domnělou skutečnost, že „jihoslovenská otázka je nyní »evropskou otázkou«. Soukup se rovněž dovolával „stejného práva na sebeurčení každého národa, velkého i malého“.³⁶

Také Polák Ig. Daszyński kritizoval v říšské radě koncem května 1913 rakousko-uherskou zahraniční politiku a upozorňoval na to, že „již nyní

³³ DNZ, XXXI–2, č. 34, 23. 5. 1913, str. 265.

³⁴ Naše Zapiski, roč. XI, 1913, str. 136.

³⁵ Fr. Klopčič, c. d. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Sarajevo 1972, str. 293.

³⁶ SP, Session 143, B, IV., 7105. – Soukup končil svůj obsáhlý projev podobně jako v Basileji provoláním: „Za velkou republikánskou federaci všech národů Evropy. Za sbratření všeho lidstva!“

se zvedají v Evropě i v samém Rakousko-Uhersku hlasy, že po Turecku přijde na řadu Rakousko, neboť *podobně jako Turecko nebylo schopno vyřešit makedonskou otázku, tak také Rakousko se udusí až k smrti pro svou národnostní otázku*“.

Daszyński však kritizoval rakousko-uherskou vládu více zprava než zleva. Vytýkal jí, že promeškala příležitost vyřešit svůj vztah s Ruskem – válkou! Daszyński připomněl, že „na podzim 1912 došlo k přípravám v takovém rozsahu a rozměru, jako by mělo jít o válku proti skutečně nebezpečnému nepříteli“. Tehdy na podzim 1912 prý obyvatelstvo Haliče „spěchalo pod (rakouské) prapory v takovém sponstánním počtu, který byl pro Rakousko nanejvýš lichotivý: 94 až 97 % všech povolání se dostavilo ke svým regimentům bez zdráhání... Vypadalo to tak, jako by válka s Ruskem visela ve vzduchu.“ Ale nyní „panuje v Haliči nálada zoufalství, jako kdyby bylo po prohrané válce“. Daszyński si dokonce přál, aby Rakousko-Uhersko udržovalo s Tureckem, zatlačeným nyní do Asie, nadále přátelské vztahy, a potlačovalo tak v Turecku vliv Ruska, které nyní usiluje o Arménii a zítřka se pokusí ovládnout Ůžiny. Daszyński dále schvaloval orientaci Rakouska-Uherska na Bulharsko, o němž soudil, že si přeje zůstat s Tureckem v nejlepších vztazích.³⁷

Také německorakouští sociální demokraté — Leuthner, Seidl a Adler — kritizovali rakousko-uherskou zahraniční politiku a celkové postavení habsburské říše. Adler charakterizoval ve svém vystoupení na říšské radě dne 21. května 1913 situaci v Rakousko-Uhersku jako „velmi vážnou“. Pesimismus a zoufalství nebylo prý nikdy tak hluboké. Představitel německorakouské sociální demokracie odmítl velmocenské nálady, jež byly vyjadřovány v německých buržoazních časopisech, a žádal, aby vláda provedla demobilizaci na jižní hranici. Adler souhlasil s tím, aby Albánie dostala autonomii, ale postup Rakouska-Uherska v „albánské otázce“ kritizoval. Řešení celkových poměrů na Balkáně včetně postavení albánského národa viděl v uskutečnění návrhu „Manifestu Internacionály“ z basilejského kongresu.³⁸

Někteří německorakouští sociální demokraté kritizovali „žalostný stav státu“, k němuž došlo na jaře 1913, více z obav o oslabení Rakouska-Uherska proti Rusku než z pozic třídní internacionálních. Redaktor ústředního orgánu německorakouské strany, F. Austerlitz, považoval sice nášky německých nacionalů „proti samým zrádcům“ v Čechách, mezi Jihoslovany a v prostředí istrijských Italů za přehnané a sám si byl vědom, že v národnostně roztržitém rakousko-uherském státě nemůže být společné státní vědomí dost silné,³⁹ ale jeho kritika na adresu těchto německých nacionalů a dynastie, které obviňoval, že v habsburské říši slíjí odštědivé síly, vyzněla jako obava z případné vojenské slabosti Rakouska-Uherska, jako lítost nad nedostatkem „patriotů“ a jako strach ze zesílení „odštědivých sil“ v habsburském soustátí.

Koncem června a začátkem července 1913, když vypukla Druhá balkánská válka (když Bulharsko přepadlo srbská a řecká vojska v Make-

³⁷ SP, B, IV., 7220. — Daszyński se posmíval snaze Rakouska-Uherska držet balkánské národy v šachu albánským státěčkem, který považoval za „Krüppelstaat“.

³⁸ SP, B, IV, 724–7260.

³⁹ F. Austerlitz, Österreich und der Balkankrieg, DK, VI, č. 9, 1. 6. 1913, 385 ad.

donii), začali se německorakouští nacionalové těšit, že se nyní postavení Rakouska-Uherska na Balkáně snad zlepší. Ale O. Bauer naopak tvrdil, že se prestiž habsburské monarchie spíše znovu zhoršila. Ve svém článku „Druhá balkánská válka“ vzpomněl Bauer, jak se v německých buržoazních kruzích před lety mluvilo o „znovuzrození Rakouska“ a o „obnově Velkorakouska“. Jaká je však skutečnost. Nyní panuje hospodářská krize, parlamentarismus je poražen, v Čechách a v Haliči je zmátek (byly tam rozpuštěny zemské sněmy) a v Uhrách, především v Chorvatsku, rádí reakce. Zahraničně politické postavení říše se zhoršilo. I ti, kdož si navykli na bezstarostnost, začínávají poznávat, že „balkánskými válkami začala osudná etapa našich dějin“.

Bauer pak vysvětlil, že po vítězství Srbska nad Bulharskem zeslabilo nejen sebevědomí Srbska, ale i sebevědomí Jihoslovanů v Záhřebu i Sarajevu, v Lublani a ve Splitu. Výsledkem druhé balkánské války je zeslabení vojenského a politicko-mocenského postavení Rakousko-Uherska v Evropě. Rumunsko je sice spojeno s Rakouskem-Uherskem, ale v nové situaci, v níž Rusko již nepotřebuje napadat Turecko přes Rumunsko a kdy Bulharsko je podporováno Rakouskem-Uherskem, bude obtížné udržet Rumunsko v Trojspolku — a naopak lze předpokládat, že Rumunsko zaměří svou politiku na osvobození tří miliónů Rumunů v Sedmíhradsku. Rovněž spojenectví s Itálií není pro Rakousko-Uhersko dost spolehlivé. Otrávené postavení Rakouska-Uherska má ovšem hlubší příčiny. Ruská revoluce 1905 rozvinula národnostní princip a začala tak éru nových převratů nejen v Rusku, ale i na Balkáně. Tento národnostní princip pracuje nyní i „proti nám“ (rozuměj proti Rakousku-Uhersku — J. K.) v podobě hroživé jihoslovanské otázky, v komplikovaných vztazích s Ruskem, v polské a ukrajinské otázce, a brzy snad dojde k probuzení iredenty i v Sedmíhradsku. Při této příležitosti se Bauer chlubil, že ho tento vývoj nepřekvapuje, protože jej předvídal ve své knize z roku 1907, v níž ukázal na blížící se rozklad turecké říše, kterýžto rozklad vyvolá mocné síly, jež se mohou stát nebezpečné pro další trvání habsburské monarchie.⁴⁰

4. Druhá neboli Mezispojenecká balkánská válka

Brzy po uzavření příměří mezi Balkánským spolkem a Tureckem byla v Londýně obnovena jednání o definitivním vyřešení hranic na Balkáně. Jednání byla velmi obtížná. Mezi spojenci docházelo ke sporům o územní rozhraničení v Makedonii a v Albánii. Bylo již vysvětleno stanovisko velmocí k „albánské otázce“ a jejich odmítnutí nároků Černé Hory na Skadar a Srbska na Drač. Pokud jde o hranici turecko-bulharskou, zaujaly velmoci dost shodné stanovisko: navrhly, aby hranice mezi Tureckem a Bulharskem probíhala zhruba na čáře Enez-Midyje. Turecku tak mělo zůstat na gallipolském poloostrově a ve zbytku východní Trákie asi 14.000 km². Turci tento návrh přijali dne 30. května 1913. Už předtím přijali Bulhaři rumunské požadavky, které byly projednány na konferenci v Petrohradě ve dnech 31. 3. — 9. 5. 1913, a odstoupili Rumunům

⁴⁰ O. Bauer, Der Zweite Balkankrieg, DK, VI, 11, 1. 8. 1913, 481—489.

jižní část Dobrudže s městem (pevností) Silistra. Bulharsko dále slíbilo rumunské vládě, že poskytne Aromunům čili Kucovlachům v Makedonii, pokud bude patřit Bulharům, náboženskou a kulturní svébytnost. Smlouvu o Dobrudži považovali v Bulharsku za velkou národní křivdu.

Nároky Bulharska a Řecka vůči Turecku byly splněny vcelku podle přání jmenovaných. Stanovení hranic mezi Srbskem, Řeckem a Bulharskem se však ukázalo velmi obtížné. Už za vojenského tažení v listopadu 1912 došlo ke konfliktu mezi řeckými a bulharskými vojsky v Soluni, později docházelo ke srážkám mezi bulharskými a srbskými jednotkami na území Makedonie. Srbsko, odtlačené rozhodnutím velvyslanecké konference v Londýně od Jadranu, žádalo v únoru 1913 bulharskou vládu o revizi dohody o rozdělení Makedonie z března 1912. V Sofii však trvali na původním ujednání a chtěli, aby spor rozhodl ruský car. Srbsko se pak spojilo s Řeckem: obě země domluvily stanovení hranic v Makedonii tak, aby srbsko-bulharská hranice šla po Vardaru a Bregalnici až ke Gevgelii, odkud měla vyjít i bulharsko-řecká hranice směrem na jih od Kukuše přes Strumu k Egejskému moři západně od přístavu Kavala (která měla připadnout Bulharsku). Řekové pak slevili ze svých původních nároků na hranice proti Srbsku a vzdali se Bitoly: tak si zároveň zabezpečili podporu Srbska v nárocích na Soluň.⁴¹

Spory mezi balkánskými státy o rozdělení dobytého území vyvolávaly v Evropě obavy, aby dělení Makedonie nepodnítilo novou válku a tím i celoevropskou srážku. V českém sociálně demokratickém tisku čteme o tom v dubnu 1913: „Co se dalo očekávat hned za války, to se nyní dostavuje, ale ve formách daleko nebezpečnějších, než se všeobecně soudilo.“⁴² Pesimisticky psal o situaci na Balkáně po 6. dubnu 1913 H. Schulz v „Die neue Zeit“: Schulz považoval uzavření příměří na Balkáně za „úvodní semeniště nových válečných konfliktů mezi dosavadními spojenci“. Citovaný autor navíc viděl, že „žárlivé velmoci se budou pokoušet každá pro sebe získat v nynějších zmatcích na Balkáně“.⁴³ V již známém článku „Po válce na Balkáně“ v časopise „Der Kampf“ předvídal O. Bauer (koncem dubna 1913) prohloubení rozporů mezi balkánskými státy: „Když balkánské státy v prvních dnech války drtily s obdivuhodnou odvahou společného nepřitele, věřili jsme i my, že balkánský spolek, stmelý krví, určitě vznikne. Mnozí již viděli, jak vzniká mocný spolek států na Balkáně, nová »sedmá velmoc«. Ale další průběh války zklamal tyto naděje.“ Bauer takřka s lítostí konstatoval, že „kleinstaaterei“ na Balkáně dále trvá a že velmoci budou nadále podněcovat balkánské státy proti sobě.⁴⁴ H. Wendel sice nevěřil v přímou válku mezi bal-

⁴¹ B a t o w s k i, c. d., str. 195 a 207–213.

⁴² Rovnost, 19. 4. 1913, str. 2.

⁴³ H. S c h u l z, Zum Maitag 1913, DNZ, XXXI–2, č. 30, 25. 4. 1913, 113–116.

⁴⁴ B a u e r, Nach dem Krieg, DK, VI, č. 8, 1. 5. 1913, 337–344.

kánskými spojenci, a odmítal tato tvrzení německého buržoazního tisku, ale přece jen se obával, že může dojít na Balkáně k válce mezi Rakouskem a Černou Horou nebo se Srbskem kvůli Skadaru. Wendel se proto rozhořčoval na evropskou diplomacii za její nepřátelský postoj vůči nárokům Černé Hory na Skadar. Zejména pak pranýřoval „rakousko-uherské imperialistické choutky“.⁴⁵

Proč a jak došlo ke sporům mezi balkánskými státy — to je ve starších i novějších pracích, věnovaných Balkánu v letech 1912 až 1914, dostatečně vysvětleno. Můžeme stručně shrnout, že Srbsko a Bulharsko se dohodly již v březnu 1912 o přibližném rozdělení Makedonie. V průběhu První balkánské války postupovali Srbové proti tureckým vojskům pochopitelně na území makedonském, kdežto Bulhaři útočili ponejvíce přes Trákkii ve směru na Cařihrad. Řekové postupovali na sever s cílem dosáhnout Soluň a území až k Ochridu, počítali dále s obsazením celého tzv. severního Epiru, osídleného hojně Albánci. Rovněž Srbsko a Černá Hora původně počítaly s obsazením přístavních i jiných měst na území Albánců. Ztráta původně plánovaného zisku na pobřeží Jadranu vedla Srbsko k tomu, aby si nyní od února 1913 činilo větší nároky na Makedonii, jejíž území ostatně spolu s Řeckem vojensky obsadilo. Nároky srbské vlády dráždily vládu bulharskou, která považovala většinu Makedonie za bulharské národní území.

Socialistickým autorům ve střední a v západní Evropě bylo obtížné vyznat se v nárocích jedné nebo druhé či třetí strany. Balkánští socialisté sice nadále setrvali při své ideji balkánské federace, v níž by našla místo i autonomní Makedonie, ale sami přiznávali, že v jejich zemích „je teď bohužel při moci nacionalismus“.⁴⁶ Buržoazní autoři z jednotlivých balkánských zemí včetně Turecka vydávali tehdy různé brožury, knihy a články, v nichž dokazovali historické, národnostní a hospodářské nároky na to či ono území. Argumenty byly pochopitelně vzájemně protikladné. Ani v letech 1912–1913 nebyly k dispozici přesné statistické údaje, které by umožnily rozhraničení Makedonie, Trákie či Albánie podle národních či jazykových poměrů. V pozdějším svém článku věnovaném průběhu Druhé balkánské války vyslovil se Bauer o sporech mezi Bulhary a Srby takto: „Obtížná je to otázka, kdo je v tomto sporu v právu. Nářečí slovanských sedláků v Makedonii jsou velmi blízká srbskému i bulharskému spisovnému jazyku.“ Bauer pokládal „slovanské obyvatelstvo“ v Makedonii podle smýšlení či národního cítění spíše za bulharské, ale i když hodnotil snahy Bulharska a jeho podíl na vítězství nad Tureckem příznivě, posuzoval jeho nároky především z této skutečnosti: Bulharsko chtělo dělit kořist po Turecku tak, že by mu připadlo 87 000 km², Srbsku 26 a Řecku 11 tisíc. Naproti srbsko-řecký plán (do-

⁴⁵ H. Wendel, DNZ, XXXI–2, str. 185–189.

⁴⁶ J. Sakazov, DNZ, XXXI–2, 366–371.

mluvený v květnu 1913) sliboval Bulharsku zisk 61 tisíc, Srbsko by získalo 36 tisíc a Řecko mělo dostat 27 tisíc km².⁴⁷

Obavy z dalšího vývoje na Balkáně se ukázaly oprávněné. Sporů mezi balkánskými státy využilo především Rakousko-Uhersko, které usilovalo získat za svého spojence Bulharsko: proto mu slibovalo pomoc v jeho nárocích proti Srbsku. Bulharský král Ferdinand Koburský, spoléhaje na tuto pomoc, dal koncem června 1913 rozkaz svým vojskům zaútočit v Makedonii na pozice Srbů a Řeků s cílem zmocnit se Soluně a Bitoly. Zahájení války bylo přijato ve Vídni s radostí, ale ta netrvala dlouho. Srbsko s Řeckem a pak i s Rumunskem porazily již v prvních dnech zahájení války unavená bulharská vojska. Dne 19. července zahájilo válku proti Bulharsku i Turecko. Bulharsko bylo poraženo. Nová bulharská vláda požádala o příměří, o němž bylo jednáno od 30. července 1913 v Bukurešti. Mírové smlouvy byly pak podepsány dne 10. srpna 1913. Bulharsko ztratilo ve prospěch Rumunska další část jižní Dobrudže až po linii Balčik—Tutrakan v rozsahu 8,3 tisíc km² s 350 000 obyvateli a na jihu musilo ustoupit z pozic dobytých na Turecku ve prospěch Turecka i Řecka. Bulharsko tak získalo z První balkánské války jen 17 000 km² se 430 000 obyvateli (Bulharsko se nadále udrželo na pobřeží Egejského moře). Naproti tomu rozšířilo Řecko své území proti stavu ze září 1912 o 51 tisíc km² s 1,6 mil. obyvatel, Srbsko nabylo 40 tisíc km³ s 1,3 mil. obyvatel, kdežto Černá Hora získala asi 6 tisíc km³ se 150 000 obyvatel.⁴⁸

Druhá balkánská válka a její výsledky už nevzbuzovaly takový zájem evropské veřejnosti, jako tomu bylo na podzim 1912 a na jaře 1913. V evropském socialistickém tisku se věnovala tehdy v létě 1913 už jen malá pozornost balkánské problematice. A nebyly proto zhodnoceny dostatečně projevy proletářského internacionalismu sociálních demokratů jednotlivých balkánských států, kteří tehdy protestovali proti „nespravedlnostem Bukureštského míru“⁴⁹ nebo proti srbským výbojům v Albánii či Makedonii.⁵⁰ Větší pozornosti zasluhovala společná a nadále trvající agitace balkánských socialistů, zejména *D. Tucoviće* a *D. Blagoeva*, za uskutečnění balkánské federativní republiky jako nejvhodnějšího řešení složitých národnostních a státoprávních i ekonomických poměrů v jihovýchodní Evropě. Nebyl kupodivu komentován úspěch bulharských těšňaků ve volbách do Národního shromáždění v listopadu 1913, kdy revoluční sociální demokraté získali 18 mandátů.⁵¹

⁴⁷ Bauer, Der zweite Balkankrieg, DK, VI, 481 ad.

⁴⁸ Susta, Světová politika, VI, str. 332.

⁴⁹ Dějiny Rumunska, Praha 1957, 365. Tam celé znění rezoluce.

⁵⁰ K. Milutinović, Federalističke koncepcije Sv. Markovića a Dim. Tucovića, Balcanica, V, Beograd 1974, 111–112. Dále D. Lukač, Srpski socijalisti o nacionalnom pitanju naroda na Balkanu do 1918, Balcanica, III, Beograd 1972, 410 až 412.

⁵¹ Istorija na Bălgarija, II, 289.

Mezinárodní socialistické byro posuzovalo Druhou balkáenskou válku již „velmi klidně“: vidělo v ní „faktum důležité jen v regionálním rámci, který nemohl uvést v pochybnost evropský mír.“⁵² „Die neue Zeit“, která věnovala balkánské problematice až do jara 1913 dosti místa, o průběhu Druhé balkánské války nereferovala a nezhodnotila její průběh a výsledky.

Obsáhle se rozepsal o nové válce, o jejích příčinách a pravděpodobných důsledcích, opět O. Bauer. Ten upozornil na skutečnost, že dělení dobytého území neodpovídá ani národnostnímu principu, ani hospodářským potřebám lidu balkánských národů. Zmínili jsme se již o tom, že Bauerovi se zdálo obtížné vyslovit se o tom, kdo je ve sporu mezi Srby a Bulhary v právu. Nebylo však nesnadné nevidět, že Bulharsko bude nadále pomýšlet na získání Makedonie a že Srbsku vzniknou potíže nejen kvůli bulharsky cítícím Makedoncům, ale i kvůli velkému počtu Albánců apod.⁵³

Po Druhé balkánské válce se prohloubila v jihovýchodní Evropě opět „albánská otázka“, která vyvolala napětí nejen mezi Srbskem nebo Řeckem a Albánci, ale i mezi Rakousko-Uherskem a Itálií na jedné straně a s Řeckem na straně druhé. Rakousko-uherská vláda se zabývala v září-říjnu 1913 znovu záměrem pokořit Srbsko a zároveň spolu s Itálií pohrozilo koncem října i Řecku vojenským zakročením, nebudou-li Řekové respektovat rozhodnutí londýnské konference z jara 1913 o hranici mezi Albánií a Řeckem. V těchto snahách Rakouska-Uherska v „albánské otázce“ se začalo angažovat i Německo, které mělo vlastní plány v Turecku a s Tureckem. Vzniklo i napětí mezi Německem a Ruskem, dále mezi Německem a Anglií a také Francií, když se v listopadu 1913 stal velitelem turecké armády německý generál Liman. A v samém Turecku začala hrozit od léta 1913 znovu „arménská otázka“. S požadavky vůči Portě vystupovali i Libanonci a Arabové.⁵⁴

Vedení Mezinárodního socialistického byra posuzovalo i v roce 1913 celkovou situaci v Evropě jako vážnou, ale tentokrát již nikoli kvůli Balkánu či Turecku, ale především proto, že velmoci vyhlašovaly od jara 1913 programy velkého zbrojení a zvyšovaly počty vojáků. „Balkánskou válkou je porušena rovnováha kapitalistické Evropy a nové zbrojení obou

⁵² Haupt, c. d., str. 86.

⁵³ Bauer, Der zweite Balkankrieg, DK, VI, 481–489. Bauera mrzelo, že se Balkán stává znovu zdrojem napětí v Evropě. Bauer tu upozorňuje na vzrůst srbského sebevědomí, na které se v Rakousku-Uhersku reaguje válečnými náladami. Postavení habsburské monarchie se zhoršuje i v důsledku aspirací Rumunska na tři milióny sedmíhradských Rumunů. To nutí Bauera znovu hodnotit slů „národnostního principu“, o němž psal v citované brožuře „Der Balkankrieg“: „Dnes opět vidíme, jak národnostní princip působí proti nám (rozuměj proti Rakousku! — J. K.) v hrozící jihoslovanské otázce, v komplikaci našich vztahů k Rusku pro otázku polskou a ukrajinskou — a brzy snad i v probuzení iredenty (!) v rumunském Sedmíhradsku.“

⁵⁴ Šusta, Světová politika, VI, 230–250. DD, II, 689 ad. — Batowski, 217 ad.

velmocenských skupin je důsledkem porušení rovnováhy“ — konstatovala pesimisticky pražská „Akademie“ již v březnu 1913.⁵⁶ V následujících měsících se napětí v Evropě prohlubovalo. „Všude v Evropě jedno a totéž zbrojení, všude nedůvěra k sousedům... Dnes je Evropa velkým vojenským táborem.“ Tak psala „Akademie“ v květnu 1913.⁵⁶

Vrcholný orgán Socialistické internacionály sice věnoval velkou pozornost tomuto zbrojení, ale *poměry v jihovýchodní Evropě či v Turecku samy o sobě již neznepokojovaly vedení MSB*. „Vůdcové evropského socialismu byli (na přelomu let 1913—1914) jednomyslní v návrhu, který zastával před rokem Viktor Adler, že by bylo momentálně pro budoucnost míru nejvýhodnější nechat pracovat čas a přijímat každou iniciativu, která by zaplétala socialismus (vedení MSB!) do zahraniční politiky, s velkou opatrností a zdrženlivostí.“⁵⁷

Návrh Italské socialistické strany z ledna 1914, opakovaný ještě v červnu 1914, aby se italští, francouzští a rakouští socialističtí poslanci sešli na společné poradě (někde ve Švýcarsku) a projednali, co dělat pro odstranění nebo zabránění konfliktů mezi Rakouskem, Itálií a Francií, posoudilo MSB jako zbytečný. Vedení německorakouské sociální demokracie odpovědělo vyhýbavě či více odmítavě. Podle návrhu italské strany z června 1914 se mělo jednat i o „albánské otázky“, která se stávala zdrojem konfliktních situací mezi Rakouskem-Uherskem, Itálií a dalšími státy. V. Adler nepovažoval ani v červnu za vhodné uskutečnit navrhovanou společnou schůzi tří stran: domníval se — podobně smýšlel tehdy i Vaillant —, že Rusko a Rakousko-Uhersko jsou po balkánských válkách oslabeny a že tudíž nemohou pomýšlet na zahájení války. Takže „intričky o rozdělení kořisti na Balkáně“ včetně sporu o Albánii „nemají žádný velký význam a nemohou uvést v pochybnost pozitivní vývoj situace“. Na jaře 1914 — od dubna do června — dávalo vedení Socialistické internacionály výslovně najevo přesvědčení, že v mezinárodních vztazích panuje uvolnění. „Stačí jen číst v tehdejším socialistickém tisku, který bez váhání líčil situaci v Evropě v úplném protikladu k neklidu, o němž se psávalo v minulém roce.“ G. Haupt v tomto citátu poněkud nadsazuje — nezahrnuje do svého průzkumu časopisy ruských bolševiků a názory německé levice i stanovisko některých jiných —, ale pokud jde o západní Evropu a také o značnou část časopisů německé i německorakouské sociální demokracie, pak zřejmě právem konstatuje: „Socialisté věřili (na jaře 1914), že svět jde nyní po skončení krize a diplomatických obtíží vstříc období míru, které může být dlouhodobé...“⁵⁸

Brzy se mělo ukázat, že to byla prognóza nesprávná.

⁵⁶ Zbrojení v Evropě, Akademie, XVII, 6 (březen 1913), 262.

⁵⁶ Socialistické hnutí, Akademie, XVII, 8 (květen 1913), 347.

⁵⁷ Haupt, 82 a 97.

⁵⁸ Tamtéž, 97—99.

